

MAGYAR KÉPZŐMŰVÉSZETI EGYETEM
DOKTORI ISKOLA
2010

JELENSÉG MINT JELENÉS
AVAGY
A LÁTHATATLAN ÁBRÁZOLHATÓSÁGA

DLA ÉRTEKEZÉS
KEREZSI NEMERE

TÉMAVEZETŐ: DR. HABIL, DLA JOVÁNOVICS GYÖRGY
KONZULENSEK: DR. KOVÁCS KÁZMÉR
TURAI HEDVIG PHD

TARTALOMJEGYZÉK

I. Bevezető	3
Függőleges termő	8
II. <i>Halo phenomena</i> - a lebegő jégkristályok fényrajzáról	15
A <i>cirrus</i> okról	16
Észlelés	18
A jelenség kialakulása	18
III. Szimuláció	24
<i>Halo phenomena</i> és szivárvány	25
Szövetség	26
<i>Halo phenomena</i> mint pecsét a Szövetségen	27
A másként látásról	27
Türelművegek vagy menyasszony- és vőlegénydobozok	29
IV. Jelenség és képalkotás	31
<i>Anima Hominis</i> - az emberi lélek ábrázolhatóságáról	37
Az <i>Anima Hominis</i> metszet és a Megváltó „nem emberi kéz alkotta” ikonjának párhuzama	39
V. A <i>halo</i> jelenségek és a moldvai kolostorfestészet összefüggései	44
A Színeváltozás dramaturgiája	45
A Mennyei létra	49
A kör négyszögesítése	53
A voronez-i Utolsó ítélet	54
Bibliográfia	60
Köszönet	63
Curriculum Vitae	64

„A nem objektív bölcsességet szerető ember saját tapasztalatából indul ki, saját tapasztalata pedig nem más, mint ő maga” - /Emil Cioran/¹

I. BEVEZETŐ

A természeti képződmények közül léptéküknél és más tulajdonságaiknál fogva számomra a felhők a legalkalmasabbak a változás megjelenítésére. Az általuk keltett illúzió, ahogyan a semmiből elő- majd eltűnnek, teszi őket a múlandóság metaforájává. Gyerekkori asszociációs játék a felhőnézés, a tömegek folyamatosan változó áramlásába való látás gyakorlata. Az út, amit értekezésemben és alkotótevékenységem során bejárok a gyásztól a fényjelenségekig, fényjelenségektől az ikonográfiai analógiákig vezet. Olyan analógiákig, amelyek a racionálisan megmagyarázhatatlan dolgokat valóságos történésekkel beszélnek el, észlelhető, de manapság ritkának nyilvánított légköroptikai jelenségek segítségével. Eltérő időben találtam olyan eredményekre, melyeket nem az idő, hanem a téma hoz összefüggésbe. Különböző időben létrehozott műveim és szubjektív kutatásaim eredményeit úgy helyezem egymás mellé, hogy a kialakuló kép érzékelhetővé tegye tapasztalataimat. Az általam vizsgált és bemutatásra kerülő jelenségek olvasata legtöbb esetben személyes élmények asszociációs rendszerén alapszik. Művészettel foglalkozó emberként személyes meglátásomnak adok hangot, ezért olvasatom szabad, kötetlen, nem több és nem kevesebb annál, mint ami megfelel képalkotó fantáziámnak. Tisztában vagyok azzal, hogy a következtetések, amelyekre jutottam, nem lehetnek általános érvényűek, mivel azokhoz nem a tudományos logika útján, hanem az intuíció által jutottam el. A jelenségek többszörös tükröződés eredményei. Látom a természetben, majd a látott élmény során, a tapasztalati valóságban megfigyelhetőről asszociálok műalkotásokra, vagy éppen képet alkotok róla. Tehát szándékom szerint azt jelenítem meg, amit az optikai észlelés közvetítésével „lelki szemeimmel” láttam.

Az asszociáció nemcsak a kép megértésének egyik lehetséges eszköze, hanem alkotói módszer is. Nem is annyira a képet, mint inkább a valóságot segít megérteni, aminek a kép sokszor „véletlenszerű” része. Kezdetben azokat a képeket értelmeztem, amelyekbe „belebotlottam”, majd a találkozásnak jelentőséget tulajdonítva az asszociáció mentén újabb képeket kerestem, alkottam.²

¹ Michael Jakob: *Gespräch mit Cioran. Aussichten des Denkens*. München, Wilhelm Fink Verlag, 1994. 23.

² „Az ember magányosnak érzi magát a világban, mivel kívül rekedt a természetben, és elveszítette a természet jelenségeivel való érzelmi „tudattalan azonosságát”. A természeti jelenségek lassan elveszítették szimbolikus jelentőségüket. (...) A természettel való kapcsolatát elveszítette, és ezzel együtt elveszett a szimbolikus kapcsolatból fakadó rejtett érzelmi energia is.” Carl Gustav Jung: *Az ember és szimbólumai*, Göncöl Kiadó Kft. Budapest, 2000. 95.

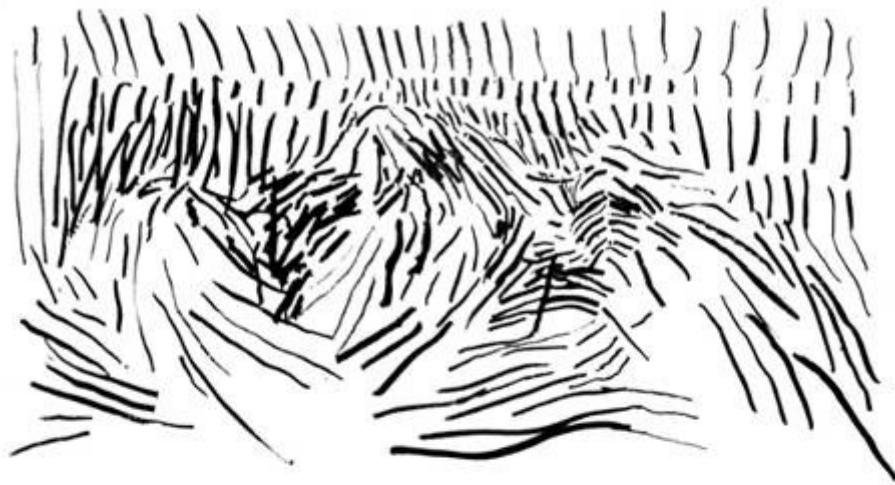
A megérzések, sugallatok eredményei sokszor a vizsgálat tárgyával azonos tartalmat feltételeznek, nem tudományos magyarázatát adják a természetfölötti jelenéseknek, hanem többletjelentést nyújtanak azoknak.

A fényjelenségek fordításában az ikonográfiai jelenségek az átlényegüléssel, a halállal és a feltámadással kapcsolatosak, azaz, ugyanoda érkezem, másként, ahonnan elindultam. Személyes érdeklődésem történetéhez tartozik, hogy katolikus családban nőttem fel. Nagymamám, aki tudatosan készült halálára sohasem mutatva félelmét az elmúlással szemben, vasárnaponként kora reggel templomba vitt. Hat éves lehettem, amikor a számomra megfejthetetlen liturgia alatt a mennyezetet bámulva embereket láttam, felhők szélén ülve írtak, üzentek.

14 éves voltam, amikor a kistestvérem, Zalán, 7 évesen, 1994. április 2-án, nagypénteken vízbefulladt. Kétségbeesve reméltem, vasárnap feltámad. Nem támadt fel. Ez volt az első halállal kapcsolatos élményem, s hétfőre arra a következtetésre jutottam: nincs Isten. Hogy mégis valami kiderüljön, hogy megértsek valamit, ami megérthető ebben az egyébként mindmáig felfoghatatlan történetben, igyekeztem megvizsgálni a baleset minden apró részletét, objektív, természeti összetevőjét. Így került érdeklődésem középpontjába az „életadó” víz.³

1998 nyarán kint voltam a Sepsiszentgyörgy melletti Nagy pusztán, az év áprilisában halt meg nagyapám, Titi. Az életében róla készített rajzaimmal bármennyire is igyekeztem őt megragadni – elégedetlen voltam; utoljára a ravatalán készítettem néhány vázlatot és fényképfelvételt, félretettem... s akkor ott kint, a Nagy pusztán, a felhőkből egyszer csak kirajzolódott Titi profilja. A megoldás az égen volt. Kézenfekvő: Titi a tájban keresendő. Nagyapám a somlyói hegyről mondta volt, hogy az egy alvó nő, azóta is úgy tekintünk rá. Később készítettem egy olyan litográfiát, amelyen a hegyek és a völgyek vonalai, a táj rajzolja ki nagyapám arcát.

³ A víz három halmazállapotban is fellelhető a természetben: folyékony a talajvíz, a felszíni vizek és az eső; szilárd a hó és a jég; légnemű a vízgőz. A víz vegytiszta állapotában színtelen, szagtalan, íztelen és fényáteresztő. Nemcsak az emberi szervezet, hanem a növény- és állatvilág számára is nélkülözhetetlen elem. A Föld felszínének közel háromnegyedét víz borítja. A víz folyamatos körforgása a természetben három alapvető lépésből áll: a párolgásból, csapadékképződésből és visszafolyásból. Párolgáskor a Nap sugarai melegítik a víz felszínét, ennek hatására az párologni kezd. A vízpárával, gőzcseppekkel teli meleg levegő felfelé száll. A magasság hőmérsékleti viszonyaihoz igazodva a lehűlt levegőben a gőzcseppek újra vízcseppekké alakulnak, szilárd porrészecskék és folyékony vírrészecskék felületét használva kicsapódnak s felhőt alkotnak. Amikor a kicsapódott cseppek olyan nehezzé válnak, hogy már nem tudnak tovább a levegőben maradni, csapadékként hullnak alá. Egy részük elpárolog, a többi a földben szivódik fel. A vízzáró rétegnél gyűlik össze a talajvíz. További utakat keresve forrásként tör a felszínre, majd ér, patak, folyó, folyam lesz, végül pedig a tengerbe ömlik, onnan az óceánba kerül. Felszínre kerülését követően a folyamat kezdődik előlről.

A Cipész - Táj, litográfia, fénykép, 2002

Öcsém halálát követően, rajzait tanulmányozva kapaszkodtam bele a körkeresztbe, melyet nagyapám az örökkévalóság jeleként, Rhoda Kellogg pedig valamennyi ábra archetípusaként értelmezte.⁴ 2003-ban az ábrát Aachenben egy szárnyasoltáron viszontláttam, mint égi tüneményt. Akkor még nem hittem, hogy ember ilyet a természetben láthat. Az aacheni triptichon jobb és bal szárnyán ennek a kis ábrának megfelelő égi jelenség van ábrázolva, egy Hold és Nap *halo* esetében. Innen egy lépés volt mindössze Hildegard von Bingen látomásvilágához eljutni. Megtettem mindent,

⁴ Rhoda Kellogg: *Analyzing Children's Art*. Palo Alto California, The National Press, 1969.

hogyan az ábrázolt élményt felfedezzem, s először pünkösdkor, Csíksomlyón, a búcsú alkalmával magam is észleltem és csodaként értelmeztem. A csángó asszonyoktól kérdeztem, mi az, amit látok. Jel, felelték nyugodt természetességgel. Legközelebb húsvétkor észleltem újra, tehát ismét egyházi ünnep alkalmával, hittem, nem lehet véletlen, általa valaki valamit üzenhet. Majd előfordult naptári alkalmaktól függetlenül is, ezek a személyes naptáramban lettek jeles napok. Később aztán megtanultam az észlelését, s egyre gyakrabban megfigyelhettem a jelenséget. A Biblia szerint csak halálunk után ismerhetjük meg Istent, akkor láthatjuk majd *színről színre*, a földi életben csak rejtélyekben és tükör által, homályosan. A *halo phenomena* mint a homályon rajzolódó jelenség alkalmas tükörkép: a fény visszfénye.

Barta Árpád: *Árvíz*, fénykép, 1970

Barta Árpád felvétele az 1970-es árvíz idején, Bácsstelek határában készült, s amióta az eszem tudom, otthonunk falán függ. Feszület a vízben. A képet máshol a következő felirattal láttam: „ha sodor az ár, kapaszkodj a keresztbe”. Zalán vízbe fulladt, rajzai között körkeresztre találtam. A *halo* jelenségek esetében a fény a víz éteri halmazállapotán, felhőn, jégkristályok ezerein rajzol keresztet.

Hogy mások is láthassák, fényképezni kezdtem. A *halo* jelenségeket alkotó valamennyi ív együttállása összetett jelenség (lásd a következő fejezetet), éppen ezért ritka és a mi éghajlatunkon évente mindössze néhány alkalommal figyelhető meg. A jelenség egyes elemeit viszont havonta többször is észlelhettem. Megtanultam felismerni a jelenség kialakulását előidéző feltételeket, szememet nem kímélve eddig

összesen mintegy félezer alkalommal láttam. Bár a személyes tapasztalat során sokat megtudtam a légköroptikai jelenségekről, további kérdések maradtak megválaszolatlanul bennem. Főként a „miért akkor, miért ott” kérdése, az észlelő és az észlelt jelenséggel egybeeső történések, véletlen egybeesések foglalkoztatnak leginkább.

Úgy gondolom, a látszólag különálló dolgok ilyen jellegű találkozásainak felismerésével határozhatja meg leginkább az ember saját helyét és szerepét a világban. Azaz, azt kell tudatosítanunk magunkban, hogy ezen véletlen egybeesések létrejöttének helyszíne egyedül saját szemlélődésünk tere: a látszólag különálló dolgok bennünk kapcsolódnak össze. Többször más eseményekkel egy időben észleltem a jelenséget, s ez számomra többletjelentést adott az eseménynek is. Ez történt Polcz Alaine temetésének napján is.⁵

Másik fontos kérdés volt számomra – bár leírásból ismertem a *halo* jelenségek elméletét, nehéz volt megértenem – pontosan mi is zajlik a jégkristályokban, a részecskék hogyan rajzolnak ívet. Ez vezetett a jelenség szimulálásának kísérletéhez, melynek lényeges karakterbeli eltérése a már meglévő, virtuális *halo* szimulátortól az volt, hogy a jégkristályokon belüli fénytörés élményét az ember kezébe véve érthette meg. A szimulációból származó prizmák felhasználásával műveket hoztam létre, melyek egyben a jelenséggel foglalkozó ábrázolások terén egy új fejezetet is nyitnak: a jelenség részecsketermészetére vonatkozó képalkotását. A jelenség képi megjelenítésének keresése szinte a hétköznapi gyakorlatává vált, így figyeltem fel krakkói tartózkodásom során a Wawel-székesegyházban található falképek és a jelenség szerkezete közötti analógiákra. Ezt a gyakorlatot folytattam moldvai utazásom során is a kolostortemplomok falképeinek vizsgálatakor. A környezetemben rejlő hétköznapi csodák felismerése és folyamatban levő feltérképezése olyan életeret teremt számomra, amely feltételezi a szabadság érzését.

⁵ Nem sokkal halálát megelőzően, egy tárgyat ajándékoztam Polcz Alaine-nek. A tárgy a *halo* jelenségek szimulálására létrehozott hexagonális oszlop (férfi) és lap (nő) kristály egyesítése, azaz egy prizmabélyegző volt. Azért ajándékoztam neki, mert férje, Mészöly Miklós elvesztését követően akartam, hogy tudja: létezik olyan ív a felhőn, amelyet ez a kristálykombináció rajzol meg. Temetésének napján, 2007. október 18-án, az időjárásnak érdekes dramaturgiája volt. Fátyolos-napsütéses reggelre ébredtünk, dél körül az égbolton *halo* jelenségre lettem figyelmes. A nagy ív két oldalán két kisebb, érintő ív volt látható (első kép). Ezt én Alaine Miklóssal való találkozásának jeleként értelmeztem. Mire a Farkasréti temetőbe értem, sűrű fellegek sorakoztak. Néhány csepp eső is esett, de az időjárás mintha tartotta volna magát az alkalomhoz. Az elföldelést megelőzendő percekben nem többre, alig néhány másodpercre a felleget átörte a Nap (második kép). Végül megérkezett az ólomszürke hidegfront.

Tehát tevékenységem élhető térkeresésnek tekintendő, illetve e keresés kifejezését célzó törekvésnek.⁶

FÜGGŐLEGES TERMŐ

A nemzeti kontextus számomra többrétű jelenség, mindazon tényezők együttese, amelyek befolyásolják a társadalomba való beilleszkedésem folyamatát. Romániában, az erdélyi magyar kisebbségben születtem, s mára két országnak is állampolgára vagyok. Legkevesebb négy Kárpát-medencei etnikum örökségét hordozom magamban. Meggyőződésem, hogy ezek mind meghatározzák lényemet. Úgy gondolom, ha az egyik etnikum/énem mellett vagy ellen foglalnék állást, a világra való csodálkozás lehetőségeit korlátoznám általa.

A földrajzi területeket az etnikumok időnként az aktuális erőviszonyoknak megfelelően újraosztják, határokkal szabdalják fel s az így létrejövő országokat megpróbálják saját arcukra formálni. Ebben a folyamatban részt vennem ellentétes

⁶ *Pre-Visio, Kísérlet a hiánytér belakására*. Labor, Budapest, 2007. december 7 – 2008. január 11. 3 alkotó – „2 terem” – 1 mű Dabi István M., Hübler János és Kerezi Nemere kiállítása. A *Pre-Visio* esetünkben téralakítás, melynek folyamán a galéria tere egy közös művé vált. Kamera, vetítő, tükör, szappan és egyéb anyagok, valamint eljárások alkalmazásával a kiállítótér építészeti adottságait értelmeztük újra. Azaz nem a gondolatainkat alakítottuk a helyhez, hanem a hely térbeli adottságait alakítottuk – lehetőségeinkhez mérten – gondolatainkhoz. A *Pre-Visio* téralakítási tett. Az alkotó folyamatok és munkamódszerek egybeolvasztásával értük el azt, hogy egy időben inspiráltuk és hagytuk inspirálni is egymást. A kiállítás időzítése egybeesett a fény születésének idejével. A „pre-visio” terminust a Szentszék 1854-es bullája használja, melyben a Szeplőtelen fogantatás dogmatizálásakor az eredendő bűn szükségszerű átöröklődésének ellentmondását igyekszik feloldani ezzel a kifejezéssel. Mária az eredendő bűntől való megóvás „preservatio” következtében lehetett szeplőtelen, mindez Krisztus tetteinek elővetítése „pre-visio” révén jöhetett létre.

A rendelkezésünkre álló teret a következőképpen módosítottuk: a három helyiség közül a legbelső bejáratát a kiállítás idejére befalaztuk. (Erre a teremre csak a kiállítás záróeseményén derült fény, aznap egy képernyő számára rést vágtunk és azon keresztül rejtettük el a „Nyitott Hölggy” együttes tagjait, akiket az előadás alatt csak a képernyőn lehetett látni. Az előadást követően, a zenekar tagjai távozásukkal fedték fel a résztvevők előtt az addig elfalazott teret.)

A két első terem közötti átjárást megszüntettük. Az ajtót befalaztuk oly módon, hogy helyette kis nyílást hoztunk létre a Giacometti-féle *Kubus* mintájára. Az így létrejött térfeleket csak a nyíláson át szemlélődve vagy külön-külön, az utcáról lehetett megközelíteni (mindkét térfél rendelkezett utcai bejáratral is). Az elkülönített térfelekben, a nyílással szembeeső falakra ajtónagyságú tükröt, a mennyezetre vetítőt, a befalazott ajtónál a „hiánykubus” alá ipari kamerát helyeztünk el. Amit az egyik teremben vett a kamera, azt a másik terem mennyezetéről egy vetítő közvetített a nyílás, a „hiánykubus” falára. Ezáltal a fal mindkét térfélből szemlélve „átlátszó” lett, azaz vetített képét adta annak, ami a másik térfélben éppen zajlott. A látványt tovább fokozta a végtelen tükröződés és a nyíláson áthatoló vetítések tükröződése, valamint a kamerák-vetítők hurokjátéka. A kiállítótérben mindössze két tárgyat helyeztünk el. A sötétebb térfélben kapott helyet egy fehér szappanból készített tárgy, a világosabb térfélben pedig annak negatívja, melyet a padlóhoz igazodva szürkére festettünk. A szappantárgy előzménye egy diskurzus volt a térről, Giotto *Angyali üdvözlété*ről Szent Annának (Padova, Cappella Scrovegni), Dürer *Melankóliájáról* és a légköroptikáról. A tárgy elkészítéséhez a Magyarországon jól ismert Baba szappant választottuk, mert abban bízunk, hogy a kiállítótérben terjedő illata könnyen vezethet a baba és tiszta fogalmak asszociációjához. A falazásoknál szappanszegőlécekkel jeleztük beavatkozásunkat a térbe. A téralakítás, valamint a tárgyak hexagonális szerkezete egyben analógia is a légköroptikából ismert jégkristályokra és az azokon megfigyelhető sugártörésre.

volna felfogásommal, ezért a nemzeti kontextusról való gondolkodás során a következőképpen határoztam meg tevékenységemet: építsd meg a magad országát!

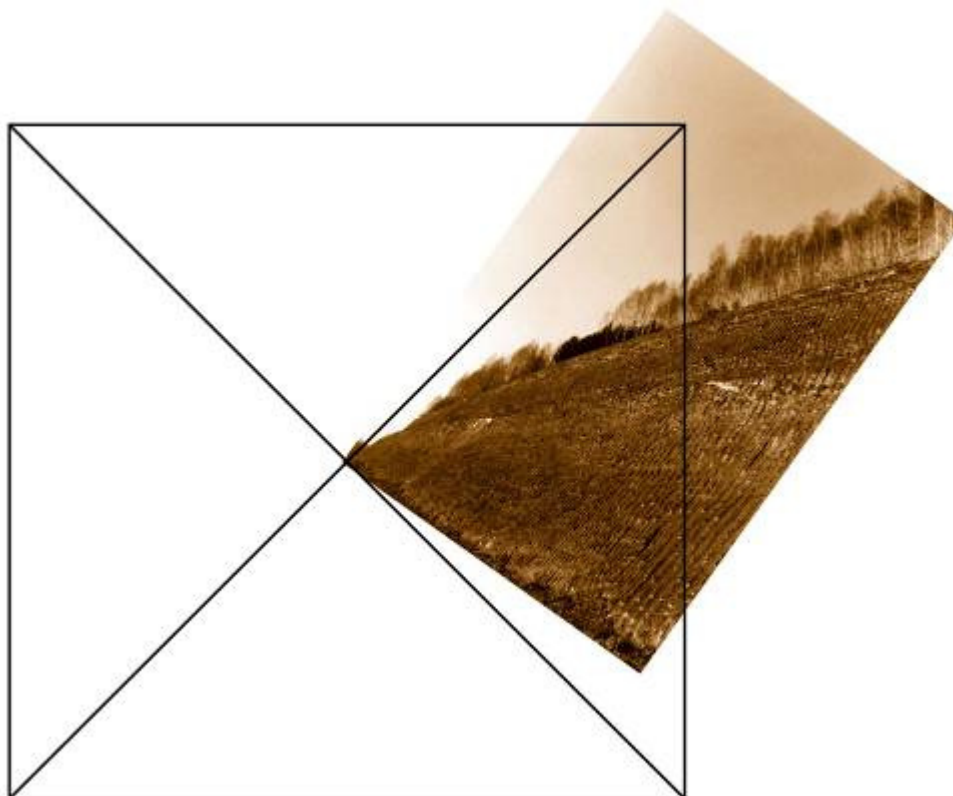

Magyarország és Románia közötti határárkó, a szerző felvétele, 2002

Másrészt, a „hely” előfeltétele a határ, a lehatároltság. A határ lehet anyagi vagy gondolati megnyilvánulása a helynek, mely cserében a lehatárolás értelme. Hely nélkül mi emberek nem tudunk „lakni”, identitásunk egyik alapeleme egy (vagy több) megnevezhető, felismerhető hely. A „magunk országa” metafora. Jóllehet, a valóságnak felfogott világ tulajdonképpen illúziók rendszere, ezeknek az illúzióknak tényleges valóságalapja van akkor is, ha annak (teljes) felismerésére képtelenek vagyunk. E kettősségből ered emberi létünk sajátossága, szépsége, de drámája is. Ezt nem tudomásul venni, csak a „magunk világa” óceánjában létezni ugyanolyan hiba volna, mint szenvedélyesen elmerülni a valóságnak vélt (akár etnikai) problémák pocsolyájában.

A folyamatos ide-oda mozgás határokon keresztül, a belső biztonságérzet és egyensúly megteremtése országokon belül új irányt jelölt ki számomra. Ma a határok többnyire átjárhatóak, számomra is adva van a szabad mozgás lehetősége, viszont ennek feltétele a joggyakorlatban, hogy legkevesebb egy államnak polgára legyek. Nem kérdeztek, még mielőtt öntudatra ébredtem volna már döntöttek: állampolgár leszel. Ezen érdemben változtatni nem tudok és nem is kívánok, viszont tudom: a valóság megélése nem feltételez országhatárt, állampolgárságot – ez identitástudatom alapja.

A *Valakiföldjéről* továbblépve, a szántóföld – az új születésnek talán leglátványosabb bölcsője – vezetett el a *Senkiföldje* gondolat behatóbb vizsgálatához. Meghatározó élményben volt részem, amikor egy külszíni fejtés közelében földcsuszamlás volt és a szántóföld egy darabja vízszintes helyzetből függőlegesbe került. A barázdák az égnek meredtek. A földterület elvesztette korábbi rendeltetését, mely szerint az terem majd rajta, amit szerettünk volna. Az irányítást a véletlen, az alkalmazkodás, a természet törvénye vette át.

Párhuzamosok és összefüggések,⁷ 2003

De megtermett rajta sok hasznos, az elvágyódás forrásából táplálkozó gondolat, amely mind a belső biztonságérzet megerősítését szolgálta.

⁷ A tér megismerésében az első forrás kétségtelenül a tapasztalat. Felmerül a kérdés, mennyire helyesek a tapasztalati úton szerzett geometriai ismereteink? Ha figyelembe vesszük, hogy különböző térélményről hasonló képet is kaphatunk, akkor – úgy gondolom – a tapasztalati úton szerzett geometriai ismereteinket a megfelelő kritikával kell illetnünk. A probléma számomra a párhuzamosság kérdésének felvetésével vált érdekessé. Az euklideszi sík geometriában a párhuzamosság: két vagy több vonal, lap, amely egymástól minden pontjában egyenlő távolságra van. Euklidesz V. axiómáját Bolyai János és Nyikolaj Ivanovics Lobacsevszkij önkényesnek minősítették. Önkényesnek, mert a valóságos tér összefüggéseire viszonyították azt. Mindezt teljesen függetlenül egymástól, a kor gyakorlatának követelésére tették. Az V. axióma a valós tér összefüggéseire viszonyítva bizonyításra szorul, és ez a bizonyítás nem a geometria feladata. Bolyai kifejezte a tapasztalati igazolás szükségességét, ezáltal szétzúzta azt a megcsontosodott felfogást, hogy a térfogalomnak az egyedüli formája az euklideszi lehet. Az euklideszi síkábrázolás valóságmodellje – sík ábra térben – meghatározott nézőpontból szemlélve optikai lehetőséggel bír a párhuzamosok találkozására egy enyészpontban, a térben. Ha erről a tapasztalatunkról készítünk egy újabb modellt, a nem euklideszi tér – a valós térérzékelés hamis ábrájáról- és a két ábrát együtt, egymásra helyezve mutatjuk be (az euklideszi síkábrázolás valóságmodellje – sík ábra térben –, valamint a nem euklideszi tér – a valós térérzékelés hamis ábrája), adott nézőpontból szemlélve azonos vizuális élményben lesz részünk. Az egymásra helyezett ábrák fedni fogják egymást. Az összetartó egyenesek és a párhuzamos egyenesek hasonló rajzolatot adnak. A párhuzamosok vélt és valós találkozási pontja a térben az a pont, amely van, létezik, de a létezéséhez társul egy irracionális jelleg is. Joggal nevezhetem irracionális pontnak, ha arra gondolok, hogy a ponton túli információ létezéséről legfeljebb az adott ábra tükrözése által alkotott kép, tehát megidézve. Az irracionális pont jelöli számomra ama fény-teli közeg optikailag érzékelhető véges határát, amely a szemlélő és a pont között található. Az euklideszi síkábrázolás valóságmodelljét – a sík ábrát térben –, valamint a nem euklideszi tér – a valós térérzékelés hamis ábráját – egymásra helyezve felhasználhatjuk olyan tájékozódási eszközként, amely megidézi a perspektivikus enyészponton túlit is.

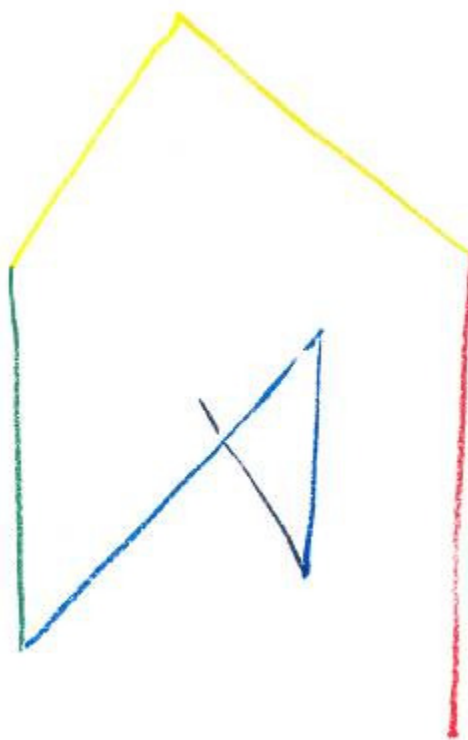
Függőleges termő – Táj. 02 Földfal, 2003

A *Függőleges termő* egy olyan biztonságérzetet teremt, amely feltételezi a szabadság érzését, következésképpen független bármilyen politikai vagy egyéb "földi hatalom" befolyásától. A hely, az országok között húzódó, folyamatosan újrarajzolódó határvonal, a *Senkiföldje* mindig is megvolt, de nem a hétköznapi gyakorlatában volt fontos; felismerése által lett az enyém – ahogyan lehet bárki másé is – bennem volt. Nem tehettem le rajta a lábam, akár erről, akár arról az oldalról próbáltam közelíteni felé. Akkor megépítettem a *Földfalat*. A térből elvett rész és a barázdákat idéző ujjnyomok eredményezték a *Senkiföldjét*. Magassága egyezett az én magasságommal, szélessége pedig ölelésemmel. Elkészülte után az Epreskertbe helyeztem, ahol azóta is áll, és az időjárás viszonyosságoknak kitéve folyamatosan változik. A *Függőleges termő* lemondás a nyomhagyás vélt állandóságáról. Olyan tett eredménye, amely készakarva számol az enyészettel, mivel abban bíztam, ahogyan fokozatosan elporlad az anyagi, jön létre a szellemi. Az országok között húzódó varrat átlépésére cipőt készítettem.

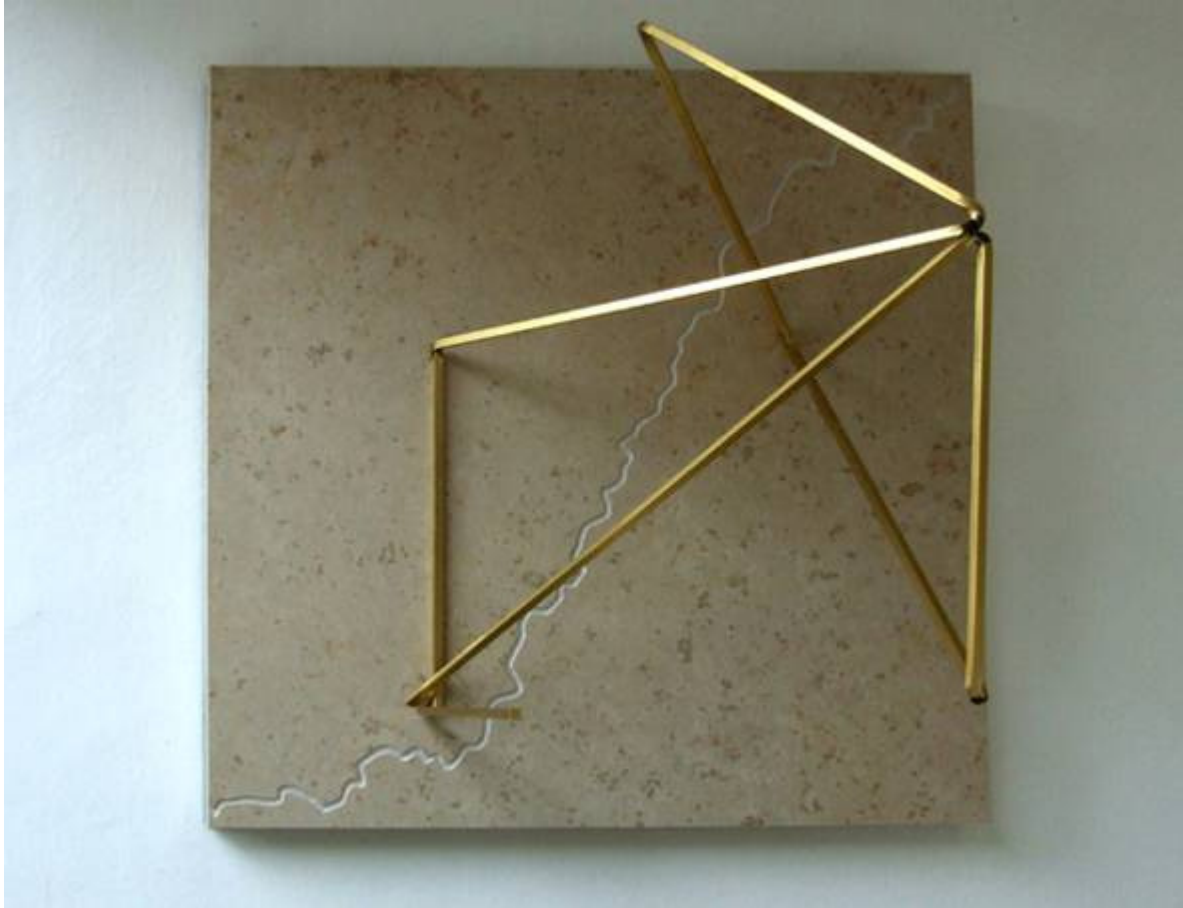

A cipő, 2003

Nagyapám foglalkozása cipész volt, a kirakatába fából faragott cipőket helyezett, amelyek a bőrrel ellentétben jól viselték a tűző napfényt és dacoltak az idővel. Síremlékének kiegészítésére szántam az általam készített bronz hasonmást, majd környezetem intésére, mely szerint féltő, hogy a temetőben könnyedén színesfém tolvajok prédája lesz, letettem elképzelésemről. Később ismertem fel a használhatatlanságában és hordozhatóságában rejlő lehetőségeket, mivel újra a rendeltetését veszített föld gondolatánál találtam magam. A cipő kitűnő alkalmatosságnak bizonyult az átlépésre.

Fény-ház, szitanyomat, 2003

Itthon - Otthon,⁸ mészkő, réz, Balatonfenyves, Zetelaka, 2006

Az élettér megjelölésére *Fény-házat* építettem (variációk a következő feladatra: egyetlen vonal segítségével házat rajzolni), általa megjelenítettem a *Senkiföldjén*, a fény-teli közegben való létet.

⁸ Balatonfenyves testvértelepülése, Zetelaka, Magyarország földrajzi határain túl, Romániában, Erdélyben található. Az emléktáblát a testvértelepülések számára egy-egy példányban készítettem el. A mészkő táblát a két ország közötti határvonal rajza osztja két részre. Fölötte egy vonalból (polírozott sárgaréz) házat rajzoltam, térplasztika a fényvel telített közegben. A *Fény-ház* csak *itthonról* vagy *otthonról*, azaz Balatonfenyvesről Zetelakára vagy fordítva szemlélve nyer értelmet - Ház a határok fölött. Ha fölülről nézzük, elveszti jelentését, ami egyben az országok között húzódó határvonal kritikája is.

Tehát a nemzeti kontextus úgy hat gondolkodásomra és tevékenységemre, hogy a nagytöbbség által keltett és megélt illúzió (ország, határ, zászló⁹) mellé, a természethez hasonlóan, egy párhuzamos illúzió létrehozásán fáradozok, hogy így teremtem meg belső biztonságérzetemet.

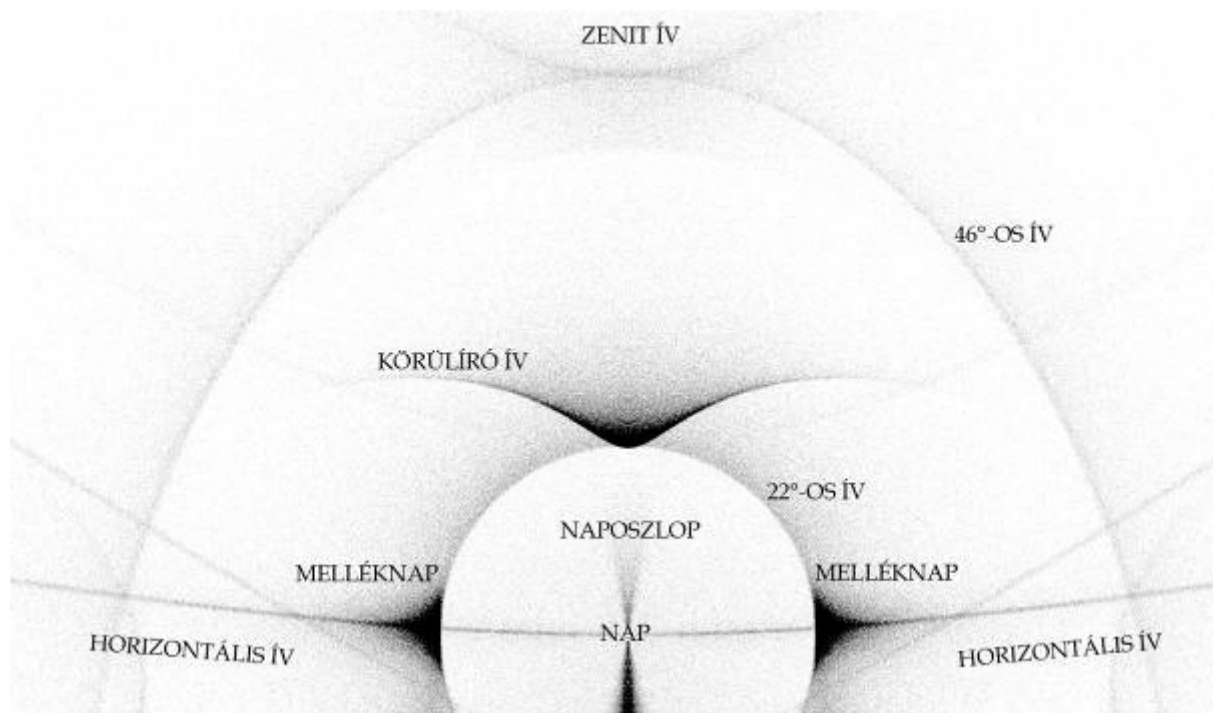
⁹ *Omagh/Omagiu, 2007* – A valóság síkján. Egy népnek zászló kell. Az éppen akkor éppen ott figyelembevételével vállalni és nyilvánosság előtt elkövetni a tettet – ez jelentette számomra a legnagyobb kihívást Észak-Írországban (*ARES – Artist in Residence, Észak-Írország, Omagh/Belfast*). Amikor már nem lehet fölemelni a népek zászlaját, mert a lobogó alatt levő közösséggel nem vállalható a közösség, a zászló megmutatja hőstettét. Zászló hiányában az ember rejtettebb helyeken teremt meg belső biztonságérzetét. Az aranyfüst lapok állaguknál fogva nem képviselnek anyagiakra váltható értéket. Szétesztásuk meghívás a közties terekbe, a fénnel telített közegbe. A légtörpoptikai jelenségek vizsgálatát is ott folytatom, s mint látjuk: semmi új a Nap alatt – és mégis, minden új a Nap alatt.

Omagiu, fotomontázs, 2007

II. HALO PHENOMENA - A LEBEGŐ JÉGKRISTÁLYOK FÉNYRAJZÁRÓL

Kutatási tevékenységem nem szorítkozik a tudományos kutatásra, a tudományos kérdések megoldása érdekében folytatott vizsgálatra. Magatartásom is eltérő a tudományos kutatómunkát végző szakemberétől, engem ugyanis nem annyira a végeredmény (ha van olyan), mint inkább maga a kutatási folyamat motivál. A tudomány objektív kutatási módszerei nem a valóságra, hanem a természetre irányulnak. A természet hozzáférhető a tudomány számára, a valóság kutatására azonban a tudománynak nincsenek bevált módszerei. Valóság és természet nem egyenlő. Ezt a gondolatot szem előtt tartva programomat a következőképpen határoztam meg: kereső, kutató magatartásomat egy illékony természeti jelenség megismerésére irányítottam, azaz egy olyan légköroptikai káprázat (*halo* jelenségek) feltérképezésére, mely természeti eredetű, de valósága olyannyira feltételezi az észlelést, hogy észlelő nélkül a jelenség nem is létezik. Hogy a jelenség fizikai természetét megérthessem, a szakirodalom olvasása mellett tapasztalati megfigyeléseket is végeztem, melyeket fényképekkel dokumentáltam. A következő fejezetet kísérő képek ennek a tevékenységnek válogatott dokumentumai.

Halo phenomena - a horizont fölötti 10° magasságban levő Nap rajza a *HaloSim3* program szimulációján

A *halo* (ἅλωος) görög eredetű szó, jelentése: fényudvar, fénygyűrű. A *phenomena* (φαινόμενα) szintén görög eredetű, jelenséget, látványt, tüneményt jelent. A *halo* jelenség világos, színes fénygyűrű vagy ív főként a Nap vagy a Hold körül, de észlelték már más égitest, fénylő tárgy körül is. Sugártöréses légköroptikai jelenség,

amit a fénysugarak *cirrus* felhők jégkristályain törő fénye hoz létre. Nem azonos a fényudvarral, mely közvetlenül övezi a Napot és a Holdat.

A *halo* jelenségről René Descartes (1596-1650) úgy vélte, hogy a felhők jégkristályaira érkező napsugarak törés utáni fényrajza hozza létre.¹⁰ Edme Mariotte abbé (1620-1684) francia fizikus szintén a légkörben található apró jégkristályokban kereste a jelenség létrejöttének magyarázatát.¹¹ Christiaan Huygens (1629-1695) holland matematikus és csillagász apró cilinderek és gombok jelenlétével magyarázta, de a két első látásra egymásnak ellentmondó elmélet alapján véve ugyanazokat a feltételeket jelöli meg a *halo* jelenség kialakulásához.¹² Majdnem kétszáz évvel később, John Tyndall (1820-1893) ír fizikus próbálta modellezni a levegőben lebegő apró jégkristályok fénytörési jellemzőit. Felismerése, hogy az ég színe a fény szóródásának következménye.¹³ Kolloid oldatokon végzett kísérletekkel sikerült a feltevést igazolnia. A *halo* jelenségek ma is érvényes tudományos magyarázatát végül két osztrák meteorológus, Joseph Pernter (1848-1908) és Felix Exner (1876-1930) 1910-ben megjelent *Meteorologische Optik* című könyve adja.¹⁴

A CIRRUSOKRÓL

A légkör 7-12 kilométer magas rétegeiben, sebes légáramlatokban apró, tizedmilliméter nagyságú vagy még kisebb jégkristályok sodródnak. Ezek a jégkristályok alkotják az égbolt kékjén túlnyomóan fehéres színű, vékony, fonalas szerkezetű felhőket, melyeket a meteorológusok latin szaknyelven *cirrus* névvel illetnek. A latin *cirrus* jelentése: fátyol, hajfűrt, tollpohár. Ezek a felhők olykor összefüggő, lepelszerű réteget képeznek, melyen keresztül a Nap körvonala elmosódottan látszik, mintha tejüvegen át szemlélnénk.

A felhőt alkotó jégkristályok többnyire hatszögű lapok és hasábos rudak vagy piramidális alakzatúak. A jégkristályok prizmához hasonlóan működnek. A rajtuk

¹⁰ René Descartes: *Discourse on Method, Optics, Geometry and Meteorology*. Ford. Paul J. Olscamp, Indianapolis, Hackett Publishing Company, 2001.

¹¹ Walter Tape: *When Huygens and Mariotte Agree*. In: *Applied Optics*, XLVII/34 (2008) 85-90.

¹² Ibid.

¹³ John Tyndall: *Six Lectures on Light, Delivered in the United States in 1872-1873*. 4. kiadás, London, Longmans, Green and Co, 1906.

Tyndall jelenségnek nevezzük a fény szóródását apró részecskéket tartalmazó közegben, melynek következtében a lebegő részecskék láthatóvá válnak a napsugár által megvilágított gázokban vagy folyadékokban. Például, ha felhőt nézünk Nappal szemben párás időben, akkor a felhő körül a rézsút sütő Nap világos és sötét sávokat rajzol.

¹⁴ Pernter e legfontosabb művében összegyűjtötte az addig közzétett szakirodalmat és ezt kiegészítendő, ő maga írt tudományos dolgozatokat a hiányzó témákban. Befejezetlen művét halála után Felix Exner publikálta. Pernter, J.M. és Felix M. Exner: *Meteorologische Optik*. Bécs és Lipcse, Wilhelm Braumüller, 1922.

áthaladó napsugarak úgy törnek meg, hogy bizonyos irányba több fényt engednek át, mint másfelé. Ezek a felhőn található világos, színes vagy fehér területek képezik a *halo* jelenséget.

A *cirrus*okról, jégtű felhőkről tudnunk kell, hogy nélkülük a mérsékelt övi szélességi körökről nem lenne látható *halo* jelenség. A *cirrus*ok a közeledő időváltozás előhírnökei. Megjelenésük szoros kapcsolatban van az észlelőtől távol levő térségek időjárásával, a csapadékos és hideg idővel. Tartós esőzések felhőtömegeinek legszélső része vékony fátyolfelhőben végződik. Ez a felhőtípus sokszor 500-600 kilométerrel is megelőzi az esőfelhőket, így észlelésük az időváltozás egyik korai előjeleként szolgálhat. A *cirrus* felhő önmagában nem elégséges a *halo* jelenség kialakulására. Ha a felhőben rendezetlen, kavargó áramlásokban sodródna a jégkristályok, vagy a kelleténél vastagabb a felhő, a jelenség nem jön létre. Az összetett jelenséget alkotó elemek némelyike néha magában is előfordulhat. Hogy éppen mit észlelhetünk, főként azon múlik, hogy a jelenséget létrehozó felhőkomplexumban melyik kristály-módosulat milyen eloszlásban található. Az Antarktiszon a fénytünemények a nyári időszak (november-március) idején derült időben is előfordulnak. Ha az erős szél felkavarja a hókristályokat, a Nap körül a *halo* jelenség alkotóelemei tűnnek fel. Sarkvidéki övezetben nem ritka a teljes *halo* komplexum látványa sem.

Halo phenomena, Sepsiszentgyörgy, Románia, 2005. november 8. 9: 20.

ÉSZLELÉS

Amikor foglalkozni kezdtem a *halo* jelenséggel, a meteorológusok körében még az volt az általános vélemény, hogy ritkán fordul elő. Mára bebizonyosodott, hogy ezek az égi jelenségek igen gyakoriak s pusztán csak azért maradnak észrevétlenek, mert egyfelől meglehetősen halványak, többségük nem erős intenzitású, másfelől az észlelők nem szívesen néznek a Nap irányába. Egyszerű észlelési technika, ha magunk elé kitarított tenyerünkkel fedjük el a Napot, vagy úgy helyezkedünk el egy épület, fa, villanyoszlop vagy egyéb alkalmatosság mögött, hogy az kitakarja a Napot. Bármely megfigyelési módszert választjuk a fényforrás irányába biztonságos lehetőségünk adódik a *halo* jelenség szemlélésére. Különös élményben lehet részünk, ha a jelenséget mozgó járműről követhetjük figyelemmel. A mozgó téri észlelésnek köszönhetően a jelenséget „körbejárhatjuk”, tehát nem csak a jégkristályok rendeződnek a felhőben, hanem az észlelő is igazodhat a felhőhöz. Így nagyobb lehetőségünk van megtalálni azt a kitüntetett nézőpontot, ahonnan a legintenzívebbnek látszik. A *halo* jelenség észlelésére a legjobb feltételek a hidegfrontok előtt járó felhőzeteknél teljesülnek. A jelenség a Kárpát-medence térségében inkább tavasszal és ősszel fordul elő.

A JELENSÉG KIALAKULÁSA

Ha gyors átrendeződések, mozgások vannak a képződési helyükön, nem alakul ki tartós optikai jelenség. Ellenben ha viszonylagos nyugalom uralkodik a jégkristályok szintjén, akkor a különféle módosulatok különféle eloszlása, egyensúlyi helyzete alakítja ki a megfigyelhető jelenséget.

A lapos, hatszögletű jégkristály-módosulatok akkor vannak egyensúlyi helyzetben, ha megközelítőleg párhuzamosan lebegnek a földfelszínnel. A lapra merőleges tengely körüli elforgás tekintetében bárhogy állhatnak a kristályok. A jégkristályok forgástengelyük mentén lebegés közben különböző helyzeteket vehetnek föl. Ennek köszönhetjük a fénytünemények formai gazdagságát és sokféleségét.

Fénytörés és fényvisszaverődés az eső és a köd vízcseppjein kívül felhők jégkristályain is bekövetkezhet. Színei ellentétes sorrendűek lesznek a szivárvány színeivel, tehát az ív belső oldalán található a vörös, kívül az ibolya. Úgy a *halo phenomena*, mint a szivárvány esetében a bíbor mindig a fényforráshoz közeli oldalon található. Hasonlóan a szivárványhoz, a fénysugarak a *halo* jelenség esetében is megtörnek, de nem a vízcseppeken, hanem változatos alakú jégkristályokon. Ilyen jégkristályokkal főleg magas szintű felhőzetben találkozhatunk. 7-12 km magasságban pehelyfelhők (*cirrus*) és fátyolfelhők (*cirrostratus*) alakulnak ki, ezekben

a víz többnyire szilárd halmazállapotú. Ilyen felhők néha magányosan, de többnyire hideg – vagy meleg frontok érkezése előtt fordulnak elő.

A felhők hőmérsékletétől függően belsejükben különböző alakú jégkristályok képződnek. Mínusz 5°C-on hatszög alapú lemezek vagy hasábok, mínusz 5°C és mínusz 20°C között hexagonális csillagok, mínusz 20°C alatt pedig szabályos prizma alakú jégkristályok alakulnak ki. Ezek a kristályok más-más fénytörési tulajdonságokat mutatnak, így különböző jelenségeket idézhetnek elő.

Másik fontos feltétel, hogy a kristályok tartósan rendezettek legyenek. Ha elegendő számú kristály megfelelő szögben áll a szemlélőhöz képest, akkor látványos jelenség tűnik fel az égen. A *halo* jelenségeket tehát a fénytörő kristály alakja és elhelyezkedése szerint csoportosíthatjuk, de célszerűbb gyakoriságuk szerint bemutatni őket.

A leggyakoribb jelenség a Nappal 22°-os szöget bezáró kör. Nevét a fényforrás és a szemlélő, illetve a szemlélő és az ív közötti egyenesek által zárt 22°-os szög adja. Ritkább a 46°-os külső ív. Az ív esetében hatszög alapú, hasáb formájú jégkristályok millióin törik meg a fény. Kialakulhat a Nap és a Hold körül is, előbbi esetében gyakran megfigyelhető, hogy a kör belső fele vöröses, külső fele pedig kékes árnyalatú. Élénk színű, teljes kör ritkán figyelhető meg, a kör egy része gyakrabban jelenik meg.

22°-os *halo*, Gyimes, Románia, 2007. augusztus 11. 12:57.

Melléknatok vagy Vaknapok (ismertebb angol elnevezése *sundog* 'napkutya', régi magyar neve: cimbor) a Nap jobb vagy bal oldalán alakulnak ki, a gyűrűhöz hasonlóan 22° távolságra. Többszörre akkor jelennek meg, ha a Nap már alacsonyan jár. A jégkristályok minőségétől és elrendezésétől függően lehetnek egyszínű fehérek, vagy a teljes spektrumot felvonultatóak. Melléknatok akkor látható, ha a cirrus felhőt alkotó jégkristályok közül az azonos geometriájúak azonos irányba rendeződnek a felhőben. Ilyenkor a legnagyobb számban előforduló jégűk a megtört fénynyalábokat a *halo* ív két kiténtetett pontjára összpontosítják. Leggyakrabban csak valamelyik oldalon, $22,5^\circ$ -ra a nyugvó Naptól vehető észre, sokszor csak egészen enyhe kifényesedésként. Különleges látvány, amikor a Nap mindkét oldalán egyszerre láthatunk melléknatot. Ha megfelelően alacsony a földfelszín közelében a levegő hőmérséklete, akkor a vízpára fagyott állapotban kicsapódhat. Ekkor a jelenség nem a felhőkön, hanem jóval alacsonyabban, a földfelszín közelében alakul ki. Magyarországon ez igen ritka, északabbra fekvő területeken vagy hegyvidéken gyakrabban fordul elő. Mellékhold is lehetséges a Hold *halo* részeként. A Hold gyengébb fénye miatt azonban ritkábban látható a jelenség, viszont telihold esetén egészen bizarr látványosság lehet a zölde, sárgás, kékes színekben játszó Hold *halo*. (Nem összetévesztendő a Hold-udvarral, ez utóbbi közvetlenül övezi a Holdat.)

Melléknatok a Nap jobb oldalán, Bikfalva, Románia, 2007. szeptember 7. 19:15.

Körülíró ív, amint beleolvad a 22°-os körbe, Budapest, Magyarország, 2007. március 25. 11:09.

Gyakoribb jelenség a körülíró ív. Azon jelenségek csoportjába tartozik, amelyek megjelenési formája a Nap magasságának függvénye. Ha a Nap magasan tartózkodik, akkor a körülíró ív beleolvad a 22°-os körbe. Alacsonyabb magasságnál leginkább egy almára hasonlít, amely magában foglalja a már említett 22°-os kört. Ha a Nap 35° magasságra ereszkedik, az ív „kettészakad”, alul és felül az érintő ívek alakulnak ki. Bár a jelenség viszonylag gyakran megjelenik, a teljes ív csak ritkán látható.

A gyakoribb *halo* jelenségek közül a legszínesebb a *zenit*¹⁵ körüli ív. Ez egy fordított szivárványra emlékeztető félkör, melynek középpontja a *zenit*. A jelenség 48°-ra található a Nap felett, kialakulásának feltétele a Nap 32° alatti magassága. Felette a jelenség eltűnik. A melléknappal rokon jelenség – mindkettőt hatszög alapú, lapos jégkristályok idézik elő. Így ha megpillantunk egy melléknapot, érdemes felpillantani a *zenitre* is. A *zenit* ív testvére a horizontális ív, amely csak akkor jelenik meg, ha a Nap magasan tartózkodik az égen. Ekkor egy élénk, színes ív figyelhető meg alacsony magasságban a horizonttal párhuzamosan. A *zenit* ív gyakoribb, a horizontális ív viszont sokkal ritkábban előforduló tünemény.

¹⁵ Egy földfelszíni pontba emelt függőlegesnek az éggömbbel való azon dőféspontja, amely a horizont felett van.

Zenit ív, Vargyas, Románia, 2006. augusztus 3. 14:29.

Közvetlenül napkelte előtt vagy napnyugta után érdemes figyelni a napszlopot, mely a Nap fölé emelkedő 5-10° magas, fél fok széles fényoszlopként jelenik meg. Különlegessége, hogy nem törési, hanem visszaverődési jelenség, viszont hasonló időjárási feltételek szükségesek a kialakulásához, mint a *halo* jelenségeknél, ezért ebbe a csoportba soroljuk. Ilyen fényoszlop nem csupán a Nap felett alakulhat ki. Előfordul holdoszlop is, sőt nagyon hideg téli éjszakákon, -20°C alatti hőmérsékleten az utcai lámpák felett is megfigyelhető a jelenség.

Néhány *halo* jelenség igen ritkán fordul elő, megpillantásukhoz szerencse és kitartás szükséges. A *parhélikus ív*, vagy más néven melléknap-ív egy vékony, fehér fénysáv, amely a horizonttal párhuzamosan fut körbe az égen, és a két melléknapot köti össze. Ha a *parhélikus* ívet megtaláltuk, érdemes megkeresni rajta a 120°-os melléknapokat, valamint a Nappal 180°-ot bezáró ellennapot. Mindkét jelenség fényes, fehér foltként jelenik meg, az előbbi harmadolja a *parhélikus* kört, az ellennap pedig pontosan a Nappal ellentétes oldalon jelenik meg. Az érintő ívekről már esett szó, ezeket a 22°-os kör tetején, illetve alján érdemes keresni. A Parry-féle ív a felső érintő ív két szárát köti össze. Vékony színes ív, mely igen ritkán jelenik meg. Hasonlóan az érintő ívekhez, megjelenési formája nagyban függ a Nap magasságától.

Naposzlop, Bikfalva, Románia, 2010. január 22. 16:50.

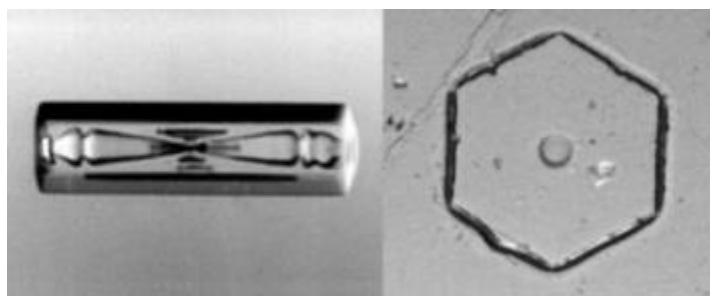
Ha a Nap 30° körüli magasságban tartózkodik, a Parry-ív a felső érintő ív tetején helyezkedik el. Alacsonyabb magasság esetén a fordított Parry-ív jelenik meg az érintő ív felett, azzal szinte teljesen egyező formában

Néhány jelenség megfigyelhető a horizont alatt is. Ehhez természetesen az szükséges, hogy egy magas pontról, például hegycsúcsról vagy repülőgépből tekintsünk alá. Ekkor a Nap alatt megfigyelhetjük az alnapot, a hozzá tartozó naposzloppal és melléknappal. Természetesen a leglátványosabb az, amikor a különböző *halo* jelenségek egyszerre mutatkoznak.

Érdeklődésemnek összetettségéből fakadóan a tudományos megfigyelés csak egy a jelenség feltérképezésének több útja közül. További kihívást jelent számomra a természeti jelenség megfigyelésének konkrétumait a valóság síkjára helyezni, megvizsgálni és képet alkotni róla, hogyan hat a jelenség a lét egyéb területeire.

III. SZIMULÁCIÓ

A rendkívül összetett *halo* jelenségek váratlan vagy várt kialakulásukkal különleges élményekkel szembesítik a megfigyelőt. Mivel csak az észlelőn keresztül beszélhetünk a jelenségről, a megfigyelést nem nevezhetjük objektívnek. A jelenség természettudományos magyarázatának megismerése után, a valódi megértéshez, azaz annak megtapasztalásához, mi zajlik a *cirrus*okban lévő jégkristályokon, elengedhetetlen volt a jégkristályok tulajdonságait hordozó hasonmások elkészítése. Ismerve a légköroptikai jelenségek összetettségét, tisztában voltam azzal, hogy a szimulációra való törekvésem nem eredményezheti a jelenség teljes körű feltárását. Amit kísérletem elősegített, az a fény hatására prizmaként viselkedő jégkristályokon bekövetkező sugártörés megértése a hexagonális oszlop és lap kristályok esetében.

Hexagonális oszlop és lap jégkristály mikroszkopikus képe.

Szimulációs kísérleteim kizárólag a jelenség részecsketermészetére vonatkoztak. Főként az érdekelt, milyen változáson esik át a jégkristályokba belépő és azokon keresztül távozó fénysugár. Számos kérdés megválaszolásához nyújtott segítséget annak a virtuális szimulációs programnak a használata, amely Les Cowley és Michael Schroeder együttműködésének eredménye.¹⁶

A program kevésbé alkalmas a személyes tapasztalat érzékeltetésére. Épp ez az, amit az általam tervezett és készített prizmák¹⁷ révén megszerezhet az érdeklődő. Hogy a fénytörés tartósan megfigyelhető legyen, a szimulációhoz jégkristályokat helyettesítő prizmákat modelleztem. A különböző beállítások során a modellek lapjaira érkező fénysugarak belépéskor, majd kilépéskor, többszörös törés után továbbhaladva rajzolják meg a jelenséget, ezáltal lesz vizsgálható a sugártörés a hatszögletű oszlop és lap jégkristályok esetében. Az optikai üvegből készült prizmák hasonlóan működnek, mint a jégkristályok, ellenben az eltérő törésmutató és

¹⁶ A *HaloSim3* egy olyan szimulációs program, mely által precízen követhető a jelenség kialakulása. Úgy szimulálja a jelenséget, hogy pontosan követ akár több milliónyi fénysugarat, amint azok jégkristályok matematikai modelljein hatolnak át. A program letölthető a következő helyről: <http://www.atoptics.co.uk/halo/download.htm>

¹⁷ A prizmák létrehozásáról Hegedűs Tibor csillagászzal valamint Katona Ferenc optikai mérnökkel konzultáltam. Az oszlop és lap prizmákat Almási Csaba optikussal készítettem el 10-10 példányban.

színszórás következtében a prizmák legfeljebb hasonló fényrajzot hozhatnak létre a sugártörés során, mint a jégkristályok. Mindazonáltal alkalmasnak bizonyultak a fénytörés természetének vizsgálatára. A jégkristályok a *cirrus* felhőkben nem azonos méretűek és formájúak. A hasonló méretű és formájú jégkristályok nagyarányú szórása eredményezi a jelenséget. Mivel a jégkristályok rendkívül kisméretűek, a megközelítőleg 0,2 mm a kivitelezés során nem volt tartható, nagyítást kellett alkalmaznom. A méretválasztásnál a szimulációba beépülhetett a személyesség és az elkészült prizmák méretei hozzám, a családom változó létszámához lettek arányosak. Tehát az 1, 2, 4, 5 és 7-es számokkal igazodtam a formához:

Lap prizma: oldalélek 2,1 cm, átmérő 4,2 cm, magasság 7 mm

Oszlop prizma: oldalélek 7 mm, átmérő 1,4 cm, magasság 5 cm

Az immár szubjektívnek nevezhető szimulációs törekvéseim során az eredményeket a valóság síkjára helyeztem. Képet alkottam arról, hogyan hat a jelenség a lét egyéb területeire. A *halo* jelenségek részecsketermészetéből táplálkozó műveim reményeim szerint egy eddig nem ismert területet nyitnak meg a jelenség szerkezetére építkező képalkotásban.

HALO PHENOMENA ÉS SZIVÁRVÁNY

Melléknep/Szivárvány, 2009

Mindkét jelenségnél a fehér fény bomlik alkotó színeire. A *halo* jelenségek színeinek sorrendje viszont ellentétes a szivárványéval, ezért található az ív belső oldalán a bíbor és kívül az ibolya. A *halo* jelenségek a Nap irányában – a fényforrás és a megfigyelő között – a szivárvány pedig azzal ellentétes irányban figyelhető meg; utóbbi esetben a megfigyelő a fényforrás és a jelenség között van. A *cirrus* felhők

gyakran esőt jeleznek. Míg a *halo* jelenségek eső előtt észlelhetőek, addig a szivárvány az esőt követő jelenség.

SZÖVETSÉG

Szövetség - Polcz Alaine-nek, karton, prizma, szövet, 2007. június 02.

A Bibliában a szivárvány Isten Noéval kötött szövetségének jele. A Szentírás Károli Gáspár magyar nyelvű fordításában a szivárvány szó először I Móz 9. fejezetének alcímében szerepel, a fejezet további részében Isten felhőn elhelyezett ívéről olvashatunk.¹⁸ Tehát a felhőn megjelenő ívet *halo* jelenséggént is értelmezhetjük, melynek üzenete lehet, hogy bár esni fog az eső, nem vész el özönvíz által a föld.

¹⁸ Az angol *rainbow* és német *Regenbogen* szavak szó szerinti jelentése 'esőív'. A francia *arc-en-ciel* 'égi ív'. A *Vulgatában* az ív a felhőben *arcus in nubibus*. A Magyar Nyelv Történeti- Etimológiai Szótára szerint a szivárvány szó a középkori bibliafordítók újító kísérletezésének tünete lehet. A szivárvány jelentése vízcseppek fénytörése révén látható ív alakú tünemény vagy szökőkút szerű forrás. Az ősi néphitben a szivárvány, illetőleg a szivárványon át egy mitológiai lény, égi kecske vagy ökör vizet szív fel, ezért kaphatta a képszerű szivárvány nevet. A *Magyar Nyelv Történeti- Etimológiai Szótára*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1984. 770.

HALO PHENOMENA MINT PECSÉT A SZÖVETSÉGEN

Ha az oszlop és lap kristályok összekapcsolódnak, a létrejövő forma bélyegzőhöz hasonló. A kristály módosulat mintájára készítettem el a Prizmabélyegzőt, melyet a fény hoz működésbe. Ezáltal a fény rejtett tulajdonságát tárja a szemlélő elé.

Prizmabélyegző, üveg, papír, 2007

Azokat a fehér fényben található színeket mutatja, amelyek önállóan nem lennének láthatóak. A fény éppúgy átértelmeződik, mint a lebegő jégkristályok esetében. Hiszen a szövetség megkötésével a víz többé nem a pusztító özönvizet jelenti. Átala válik láthatóvá a terv, a kegyelem, miszerint nem lesz többé özönvíz.

A MÁSKÉNT LÁTÁSRÓL

A látók bizonyos tekintetben vakok. Jóllehet a látás mechanizmusa során képet alkotnak a dolgokról, nem mindig „látják” a kép mögöttes tartalmát. A vakok vagy másként látók a gondolatot „látják”, a szivárványt nem. Ezért választottam a Braille-írást a színbontás első bibliai említésének megjelenítésére. Mivel üveg alatt van, a vakok nem olvashatják, a látók ezzel szemben általában nem tudják olvasni a vakok írását.

Szövetség, fény, üveg, fa, papír, 2007

St. Auby Tamás a szivárványról folytatott eszmecsere során egyik levelében írta: «Merthogy szivárvány „nincs”, azt „csak” látja az ember. *Halo phenomena* „sincs”. Ezért kiváló pecsét azon a szerződésen, amit a Mítosz szerint Isten kötött Noéval.¹⁹

¹⁹„Szövetség és szivárvány: És szóla az Isten Noénak és vele az ő fiainak, mondván: Én pedig ímé szövetséget szerzek ti veletek és a ti magvatokkal ti utánnatok. És minden élő állattal, mely veletek van: madárral, barommal, minden mezei vaddal, mely veletek van; mindattól kezdve ami a bárkából kijött, a földnek minden vadjáig. Szövetséget kötök ti veletek, hogy soha ezután el nem vész özönvíz miatt minden test; és soha sem lesz többé özönvíz a földnek elvesztésére. És monda az Isten: Ez a jele a szövetségnek, melyet én örök időkre szerzek közöttem és ti közöttetek, és minden élő állat között, mely ti veletek van: Az én ívemet helyeztetem a felhőbe, s ez lesz jele a szövetségnek közöttem és a föld között. És léssen, hogy mikor felhővel borítom be a földet, meglátszik az ív a felhőben. És megemlékezem az én szövetségemről, mely van én közöttem és ti közöttetek, és minden testből való élő állat között; és nem lesz többé a vízözön né minden testnek elvesztésére. Azért legyen tehát az ív a felhőben, hogy lássam azt és megemlékezzem az örökkévaló szövetségről Isten között és minden testből való élő állat között, mely a földön van. És monda Isten Noénak: Ez ama szövetségnek jele, melyet szerzettem én közöttem és minden test között, mely a földön van.” / I Móz 9, 8-17/

„Nincs” szerződés, az „csak” Mítosz.» Ha felnézünk az égre, hátunk mögött a Nap, előttünk vízcseppeken törő fénye rajzol ívet s megjelenik a szivárvány. Hol? Ott, s mutatunk a fénytörés irányába. Ha a szivárvány valóban ott és az lenne, ahová mutatunk, és amit látunk, akkor a „másik oldaláról”, ha valaki felénk, a Nappal szembe keresné, láthatná. A valóságban azonban legfeljebb esőt és Napot láthat, a szivárványból mit sem észlelhet. A szivárványnak az észlelés irányába nincs „másik oldala”, legfeljebb a képzeletünkben. Bár az észlelt élmény sugallhatja, képtelenség átszaladni alatta. Hol van akkor a szivárvány? Az eső vízcseppjein vagy az észlelőben? Eltűnik, amint megváltozik kialakulásának bármely feltétele: a fény erőssége vagy a vízcseppekre eső szöge, elpárolog vagy aláhull a közeg, amin a fény törhet, megszűnik észlelni a jelenséget annak észlelője. Mert a jelenségnek ugyanolyan mértékben feltétele az észlelő, mint a víz meg a fény. Az esőcsepp és a fénytörés együtt még nem szivárvány. Észlelésünk által, bennünk lesz azzá, mi érzékeljük a fénytörés rajzát. A mellettem álló nem láthatja azt a szivárványt, amit én látok, mivel az esőcseppen törő fényből ő már egy másik „szeletet” észlel.

TÜRELEMÜVEGEK, VAGY MENYASSZONY- ÉS VŐLEGÉNYDOBOZOK

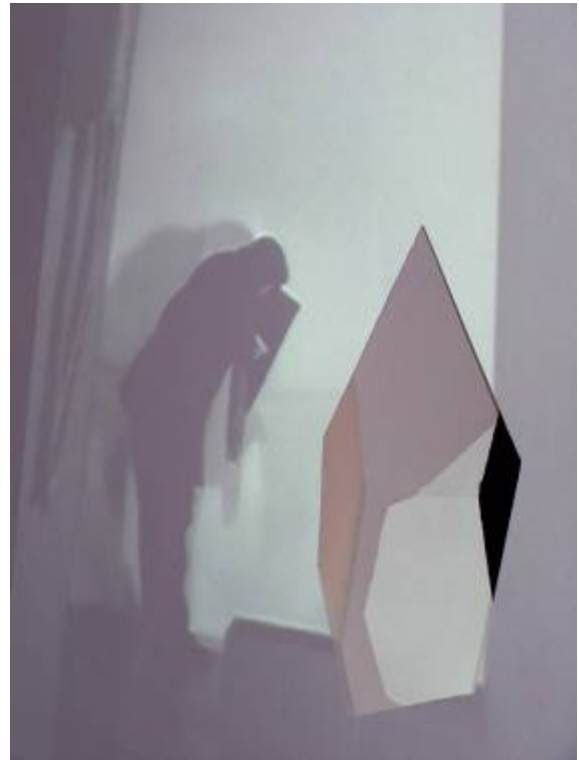

Türelművegek, vagy menyasszony- és vőlegénydobozok, üveg, olaj, ólom, 2007

A külvilágtól hermetikusan elzárt üvegdobozok hiány-művek. Egyikben egy hatszögletű oszlop prizma (vőlegény) és egy lap ólom, a másik dobozban pedig egy lap prizma (menyasszony) és ólomoszlop található. Mindkét dobozban a hiányzó prizmát ólommasa jelzi. Az ólom a hiány súlya. Szerződő fél hiányában nincs szövetség.

A *Pre-Visio* kiállítás kísérlet a hiánytér belakására. Olyan téralakítás eredménye, melyben a vetítés, tükröződés, valamint a tárgyak hexagonális szerkezete olvasatomban jégkristályok analógiái. A szappantárgy létrehozásakor - a

türelművegekben már alkalmazott hatszögletű lap és oszlop kristály után - a piramidális alakú kristály megjelenítésére törekedtem. Oly módon, hogy ott legyen, de mégsem. A kristály ugyan látható volt az egyik térben, mint a szappantárgy negatívja. Az öntőforma viszont mindössze előzménye az öntvénynek, tehát nem a végső forma. A kristálynak az öntvényben már csak a formai idézetét és illatát érzékelhettük.

Pre-Visio - kísérlet a hiánytér belakására. Labor, Budapest, 2007. december 7 - 2008. január 11.

Öntőforma és öntvény – festett faforgácslemez, *Baba* szappan

IV. JELENSÉG ÉS KÉPALKOTÁS

A légköroptikai jelenségeket rögzítő felvételeim nem beszélnek önmagukért. Ha sztereotip módon, kontextus hiányában beillesztjük őket abba a kategóriába, ahová anélkül lehet, akkor a természetfotózásnál találjuk magunkat. Képrögzítő tevékenységem önreflexív, melynek során a gyász, majd az identitás kérdéseire a lebegő jégkristályok fényrajzának vizsgálatában keresek választ. Roland Barthes írja *Világoskamra* című könyvében: „Fenomenológiai szempontból a fotográfiában a hitelesítő erő felülmúlja az ábrázoló erőt”.²⁰ A jelenség fényképezésébe, gyűjtésébe azért kezdtem, hogy a káprázat-élményt megkísérleljem magam és mások számára feltárni, megértését segíteni. Hans Belting szerint „a fényképészet bizonyító ereje abból fakad, hogy benne egy adott test a modern technika segítségével úgyszólván önmagát reprodukálja, emberkéz közreműködése nélkül”.²¹ A fényképezés ténymegállapító jellegéhez társultak az észlelés során keletkező szubjektív élmények.²²

²⁰ Roland Barthes: *Világoskamra. Jegyzetek a fotográfiáról*. Fordította: Ferch Magda. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1985. 100.

²¹ Hans Belting: *A hiteles kép*. Fordította: Hidas Zoltán. Budapest, Atlantisz Könyvkiadó, 2009. 65.

²² 2006. október 30. hétfő. Oswieczim-Brzezinka ismertebb nevén Auschwitz-Birkenau. Az egykor volt megsemmisítő tábor. Gyönyörű napsütés, őszi surlófény, ma minden nagyon békés. A tér olyan, amilyen emberek használják. Auschwitz-Birkenau ma az emlékezés tere. A lépték döbbenetes, elvész benne az ember. Barakkok, szöges drót ameddig a szem ellát. Nehéz beleképzelné az életet, a halált. Napnyugtakor készíték egy felvételt. Csak este, amikor már visszanézem a képeket, észlelem, enyhe *halo* ív van a Nap körül... Háromszoros fénytörés volt észlelhető napnyugtakor Auschwitz-Birkenauban: a prizmaként viselkedő légkörben – horizonton a bíbor, magasban az ibolya, 22°-os köríven a Nap körül a fátyolfelhők apró hatszögletű jégkristályain és közvetlenül a Nap körül hexagonális csillanás a képrögzítő eszköz optikáján.

2003-ban, Aachenben jártamkor, a „Delfti mester” szépségneven emlegetett festő triptichonján figyelmes lettem egy jelenségre. Tekintetem azért akadt meg rajta, mert az ábrázolás szerkezetében, valamint a 3-4 éves gyermekek által világszerte, kultúrától függetlenül rajzolt kezdeti ábra szerkezetében (körben elhelyezett két, egymást derékszögben, középen metsző egyenes) azonosságot véltem felismerni. A gondolat, hogy az aacheni triptichonon ábrázoltak nem a fantázia szüleményei, hanem egy észlelhető légköroptikai jelenségről, a *halo phenomenon*áról van szó, rendkívüli információ volt számomra. Az oltárkép egyben figyelemre méltó példa a *halo* jelenség dokumentálására a vallásos művészetben.

Delfti mester: *Szent Anna - triptichon*, 1514

Halo jelenségek. A Delfti mester *Szent Anna - triptichonjának* részlete, 1514

Valóságghú ábrázolása az oldalszárnyakat természettudományos szempontból is érdekessé teszi. A triptichon bal szárnyán Keresztelő Szent Jánost láthatjuk a karján levő báránnyra mutatva, fölötte a felhőn a víz és a fény rajzol égi keresztet. A Hold mindkét oldalán mellékholdakat látunk, melyek mellékhold-ívekben végződnek. A mellékholdak fogják közre a 22°-os körívet. A függőleges és vízszintes fénytüköröződés, vagyis a holdoszlop és a horizontális ív keresztet képez, a 22°-os kör fölött pedig a *zenit* ív látható. A jobb szárnyon Nap *halo* látható, mely a jelenség legalább öt egy időben megfigyelhető eleméből, a két melléknaphól, a 22°-os körívől, a körülíró és a *zenit* ív együtteséből áll. A középső táblán a fény ábrázolása a tradicionális ikonográfia szimbolikus elemeivel párosul. Ezeknek a természeti jelenségekkel analóg olvasatát a szárnyképek természettudományos hitelességű ábrázolásai sugallják. A jelenség így szakrális interpretációt nyer: szerkezete a Szentháromság személyeinek hagyományos megjelenítésével kerül párhuzamba. Az Atya a *zenit* ív helyén látható, a 22°-os körben a Szentlélek galamb formájában, alatta pedig a kised Jézus.

Egy évvel később, 2004-ben Jovánovics Györgytől megkaptam Bodonyi József írását az aranyalap keletkezéséről és értelmezéséről a késő antik művészetben.²³ Bodonyi József szerint az aranyalap keletkezésének vizsgálata azt mutatta, hogy az aranyalap ama fény teli közeg szimbóluma, amely az antikvitásban magával a térrel esik egybe. Az aranyalap a mennyei fény ábrázolása, az isteni, finom fényé, melynek fogalma Proklos szerint a térrel azonos. Tehát azzal a térrel is azonosnak kell lennie, amelyben a légköroptikai jelenségeket rajzoló fény forrása keresendő. A felhők légies világából sokan „rejtjeles” üzeneteket véltek, vélnek kiolvasni. Számomra az egyik legmarkánsabb példa Hildegard von Bingen látomásait bemutató *Liber divinorum operum* (Isten műveinek könyve) a második látomás ábrázolása és leírása. A meteorológus Mark Vornhusen így értelmezte ezt a látomást:

Ragyogó tűzkarika: a 22°-os *halo* fehér külső pereme.

Fekete tűzkarika: a 22°-os *halo* vörös belső pereme.

Tiszta éter kör: a 22°-os *halo* által körülhatárolt terület külső része.

Nedves levegőből álló kör: a 22°-os *halo* belső területe.

Erős, fehér levegőből álló kör: a Nap körüli fényes felszín.

Vékony levegőréteg: fátyolfelhők.

A kör alatt látható lábak megfeleltethetők az alsó tangenciális ívnek.

Az emberalakot az alsó és felső naposzlop, valamint a melléknaph ív alkotja.

A *halo* jelenség alkotóelemei a Nappal a középpontban egy fénykeresztet alkotnak.²⁴

Vornhusen fejtegetése mindössze a látható ábrázolás meteorológiai interpretációja.

²³ Bodonyi József: *Az aranyalap keletkezése és értelmezése a késő-antik művészetben*. Archeológiai Értesítő, 1932. 33, 5-37.

²⁴ Mark Vornhusen: *Hildegard von Bingen - Were her visions actually halos?*
http://www.meteoros.de/hilde/schau_2e.htm

Hildegard von Bingen: *Liber Divinorum Operum*, második látomás, 1165

Nem feledkezhetünk meg azonban arról a korántsem elhanyagolható tényezőről, hogy Hildegard látomásait összetett jelenségként kell értelmeznünk, mivel, mint élményéről beszámol „ugyanegy pillanatban egyszerre látok, hallok és tudok”.²⁵ Éber jelenléte találkozási felületét képezhette az egyidejűleg zajló események értelmezhetőségének.

²⁵ Hildegard von Bingen: *Égi harmóniák. Az Isteni erők játéka*. Fordította és a jegyzeteket írta Kulcsár F. Imre. Budapest, Paulus Hungarus Kairosz Kiadó, 2003. 128.

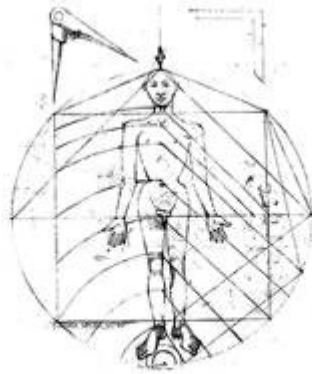
A Károli Bibliában is találhatunk visszfény analógiákat a látomások és hallomások leírásánál: „Mint a milyen a szivárvány, mely a felhőben szokott lenni esős időben, olyan vala a fényesség köröskörül. Ilyen vala az Úr dicsőségének formája, és látám, és orcámra esém, és hallám egy szólónak szavát.” /Ez 1,28/ „És a ki üle, tekintetére nézve hasonló vala a jáspis és sárdius kőhöz; és a királyiszék körül szivárvány vala, látszatra smaragdhoz hasonló.” /Jel 4,3/ „És láték egy másik, erős angyalt az égből leszállani, a ki felhőbe vala öltözve; és a fején szivárvány vala, és az orcája olyan vala, mint a nap, és a lábai mint a tűzoszlopok.” /Jel 10,1/ A felhőbe öltözött nap arca fölötti ívről, tűzoszlopokról olvashatunk, tehát *halo* jelenségről, nem szivárványról van szó.

Az ismeretlen világot a hit által megismert tudásból építhette fel. További adalék, hogy a jelenések lejegyzésében, az illusztrációk készítésekor segédkezett Hildegard szerzetes társnője Richardis, valamint a zárda lelki vezetője, Volmar szerzetes is, akik – látomás hiányában – csak annak beszámolójára, illetve meglévő ábrázolási sémákra hagyatkozhattak.

Az ember már a történelem előtti időkben ábrázolta magát körben. Az időszámításunk előtti 1. században élt római építész, Vitruvius is kört rajzol az ember köré. A Hildegard látomását bemutató ábra kiegészíti ezt az ábrázolási típust a *halo* jelenség bevonásával. Az ember a körben évszázadok során különböző gondolkodók érdeklődését is felkeltette:

VILLARD DE HONNENCOURT
XIII. SZÁZADI FRANCIA MESTERÉPÍTÉSZ

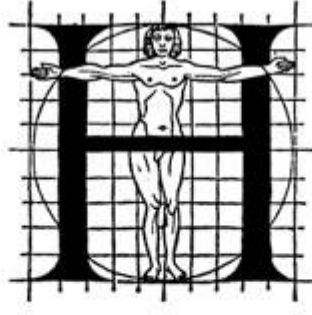
MARIANO DI JACOPO "IL TACCOLA", 1382 - 1453?
ITALIAI MŰVESZ ÉS MÉRNÖK

FRANCESCO DI GIORGIO, 1439 - 1502
ITALIAI FESTŐ, SZOBRA SZ, ÉPÍTÉSZ ÉS THEORETIKUS

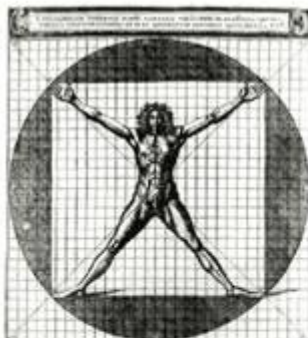
FRA GIOVANNI GIOCONDO, 1433? - 1515
ITALIAI ÉPÍTÉSZ, ARCHEOLÓGUS ÉS TUDÓS

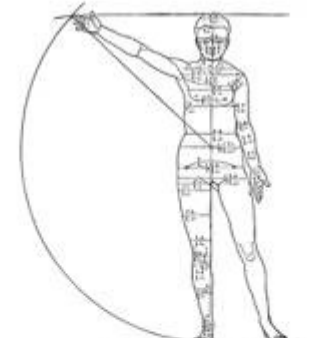
GEOFFROY TORY, 1480? - 1533
FRANCIA HUMANISTA, VESZÜK

HEINRICH CORNELIUS AGRIPPA, 1486 - 1535
NÉMET OKKULTISTA ÍRÓ ÉS ALKIMISTA

CESARE CESARIANO, 15.-16. SZÁZAD
ÉPÍTÉSZ ÉS THEORETIKUS, MILÁNÓ

ALBRECHT DÜRER, 1471 - 1528

LEONARDO DA VINCI, 1452 - 1519

Krakkóban, a Wawel-székesegyház Szent Kereszt-kápolnájának nyugati falán egy kivételes kompozícióra találtam. Noha a befalazott ajtónyílás megbontja a fal síkját, mégis béléttel együtt lett a kép része. Meglátásom szerint az elfalazott bejárat felületén a Szűzanya és a méhében fogant kisded, mint Nap, a bélétes kapu, mint *halo* ív jelenik meg. Az angyalok szárnyukkal rajzolják a *halo* érintő ívét. A fekvő alaknak talán azért is kellett ilyen szokatlan arányban és pozícióban megjelennie a falképen, mert így tökéletesen beleillik az ívek rajzába, alakja adja az összekötő ívet.

Krakkó, a Wawel-székesegyház Szent Kereszt kápolnájának freskója

Láthatjuk tehát, az aacheni oltárképen a *halo* jelenségek hiteles, dokumentatív jellegű ábrázolása a középső képtáblán mélyebb, teológiai értelmet nyer. Vornhusen feltevései Hildegárd misztikus látomásainak száraz, mégis meglepő meteorológiai magyarázatát nyújtják. A krakkói kép és a *halók* párhuzama pedig már személyes meglátás, nem tudományos igényű magyarázat (mint Vornhusené), hanem a művészi tevékenység, a szubjektív valóságértelmezés eredménye, melynél az architektúra – festészet – szubjektum együttállása adja az egészet.

A *halo* szerkezetét követő ábrázolás Magyarországon is fellelhető. A ráckevei szerb ortodox templom gótikus hálóboltozatán, a korábbi falfestményt takaró 18. században készült mennyezeti freskón is láthatjuk. A bizánci hatású festményen a

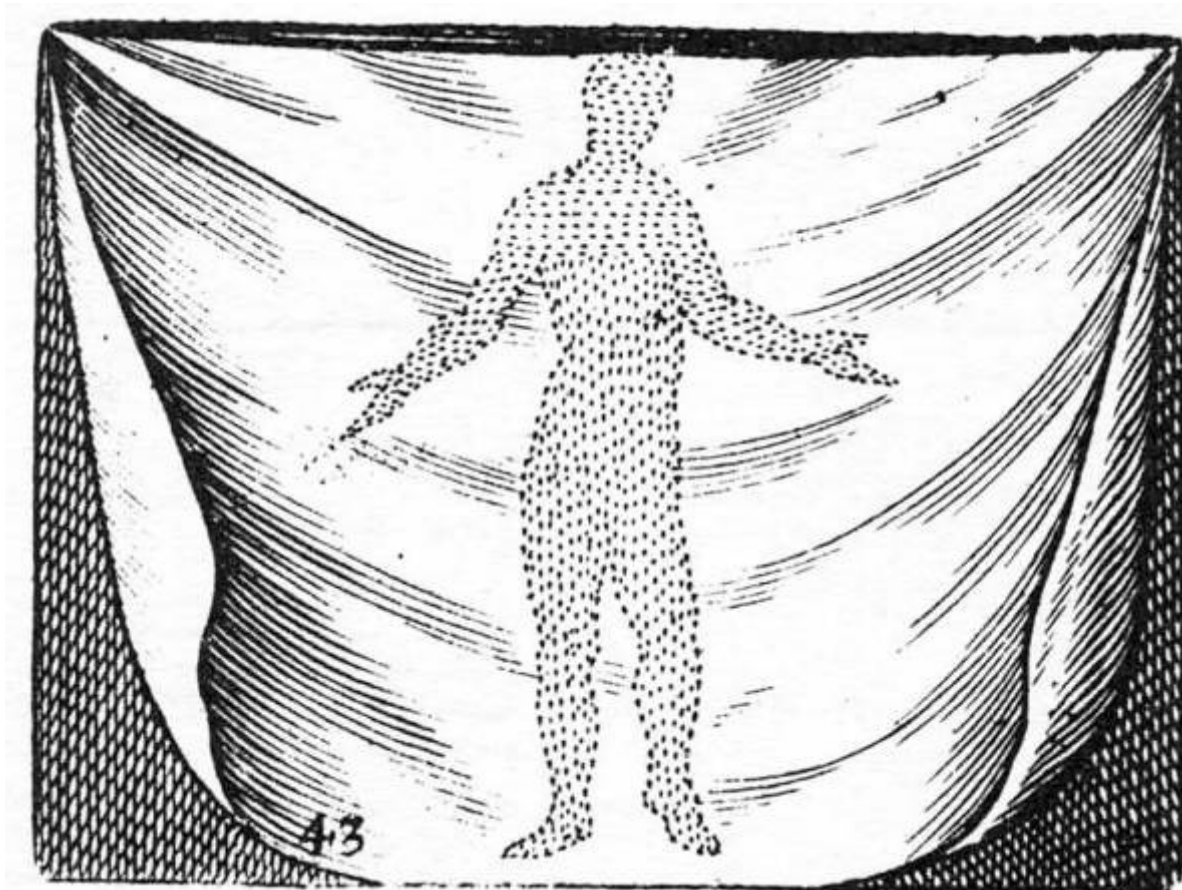
mester a fény forrásaként megjelenő Krisztus körüli ívet az alapszínekkel (vörös, sárga, kék) ábrázolja.

A ráckevei szerb ortodox templom mennyezeti freskója, 18. század

ANIMA HOMINIS – AZ EMBERI LÉLEK ÁBRÁZOLHATÓSÁGÁRÓL

Ábrázolható-e az emberi lélek, s ha igen, akkor hogyan? Hiszen az emberi lélek „lenyomatát”, kísérleteket a megjelenítésére több helyen láthatunk. Az egyik ilyen kísérlet Johannes Amos Comenius (1592- -1670) *Orbis Pictus*ának 43. képe, mely az *Anima Hominis* megjelölést viseli. A korabeli oktatás megújítója, Comenius *Orbis Pictus* vagy *Orbis Sensualium Pictus* (A látható világ képekben) című könyve először latin és német nyelven látott napvilágot Nürnbergben, 1658-ban.

Johannes Amos Comenius: *Anima Hominis, Orbis Pictus*, 43. kép, 1658.

A metszet készítőjének mindössze a pont és a vonal állt rendelkezésére a képalkotáshoz. Az *Orbis Pictus*ban a felhők vagy egyéb légköri jelenségek ábrázolásához Comenius a vonalat épp azokhoz a jelenségekhez használta, amelyek az általunk érzékelhető világban természetüknél fogva talán a legkevésbé kézzelfoghatóak, a leginkább illékonyak. A láthatatlan lélek megjelenítéséhez a metsző a legszerényebb és méreténél fogva a legkisebb rajzi elemet használta, a pontot. A ponton túl az észlelő számára megszűnik az optikai információ. A rajzoló nem a testet ábrázolja – bár tömegében jelzi azt – hanem azt, ami a testet összetartja, a testet pontok által körvonalazva jeleníti meg.

Az én olvasatomban ez a törekvés egyben utalás is lehet arra az együttállásra, arra az illanó állapotra, amit életnek nevezünk. Anaxagoras szerint nem beszélhetünk keletkezésről és pusztulásról, csupán a létező dolgok keveredéséről és szétválásáról. Az összes az mindig ugyanannyi.²⁶ Mivel azonban az egészet nem lehet átfogni, hiszen akkor az összes egy zárt rendszert feltételezne, felmerül a kérdés: tényleg ugyanannyi-e az összes, és ha igen, létrejöhet-e bármi, ami addig nem volt? Azaz létezhet-e teremtés, ha véges az összes?

²⁶ Németh - Ritoók - Sarkady - Szilágyi: *Görög Művelődéstörténet*. Budapest, Osiris kiadó, 2006. 407.

Az összes számomra a megismerhetetlen, folyamatosan táguló végtelen világunk. Ugyanannyi akkor is, ha folyamatosan tágul. Ugyanannyi, mert ugyanúgy annyi, ahogyan tágul. Figyelemreméltó az is, hogy a pont-alak egy drapériára vetülő árnyék, projekció. Szükség van tehát egy anyagi médiumra, egy áttetsző rétegre, mintha másképp nem lehetne megjeleníteni azt a láthatatlan, anyagtalan, mégis nyilvánvalóan létező valamit - a létezést magát.

Egy korábbi installációmban a következőképpen reflektáltam a lélek ábrázolásának lehetetlenségére: „Lélektükör”. Adott két egymással szembeállított tükör. Az egyik tükör a végtelen tükröződés - *mise en abyme* - virtuóz játékát megszüntető fehér lepellel van letakarva. A tükörletakarás a hiedelemvilágban az elmúlás, és a túlvilági élet képzetével van összefüggésben. A leplen található vetített kép egy spirális galaxis. A spirál a lélek jelképe. A lélek tükörkép. A tükör visszatartja a tükörkép gyanánt megjelenő lelket. Kilenc éve annak, hogy elkészítettem, s csak később találtam rá Comenius *Orbis Pictus*ára, fedeztem fel, hogy az ábrázolás módjában - ahogyan az *Anima Hominis* rajzolója és jómagam közelítünk a gondolat tárgyiasításához - vannak hasonlóságok. Lepel és test (égi).

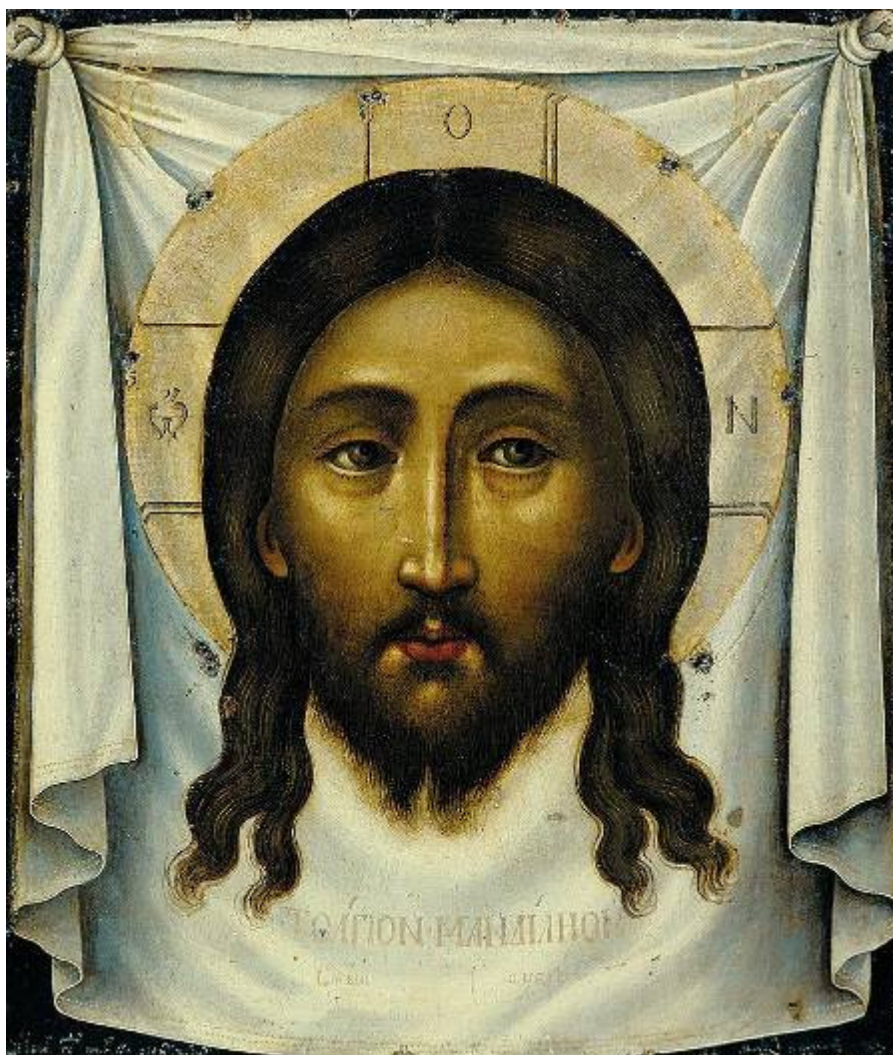

„Lélektükör” - installáció: tükör, lepel, vetítés, Néprajzi Múzeum, Időművek kiállítás, 2001.

AZ ANIMA HOMINIS METSZET ÉS A MEGVÁLTÓ „NEM EMBERI KÉZ ALKOTTA” IKONJÁNAK PÁRHUZAMA

A képzettársítás az ember szabadsága, mely bizonyos élethelyzetekben a valóság mélyebb összefüggéseinek felismeréséhez vezethet. Az elkövetkező analógiákat tudományosan nem bizonyíthatom, mivel nem kutattam annak lehetőségességét, hogy az általam bemutatott ábrázolások alkotói természeti megfigyelésekre alapozták-e műveik létrehozását. A hasonlóság ettől még fennáll - a tapasztalaton alapuló, ösztönös megérzés által, a személyes valóságban. Ekként láthatom párhuzamos

jelenségnek Szimon Usakov a Megváltó „nem emberi kéz alkotta”²⁷ ikonját (Moszkva, Tretyakov Képtár) s az *Anima Hominis* metszetet, melyek eltérő földrajzi térben és kultúrközegekben, de azonos időben, 1658-ban keletkeztek.

Szimon Usakov: „Nem emberi kéz alkotta” ikonja, 1658.

Usakov alkotására Léonide Uspenszkij *Az Ikon Teológiája az ortodox egyházban* könyvében találtam, nem sokkal azt követően, hogy Comenius *Anima Hominis* metszete felkeltette érdeklődésemet. Comenius a kor tudományos munkáinak fiktív elemeitől megszabadulva, a keresztény elvekkel összeférő objektív valóság bemutatására törekedett.

²⁷ Míg a „nem emberi kéz alkotta” képek az élő Krisztus arcát ábrázolják, a torinói lepel halotti lepel. Lehet az edesszai képek forrása az összehajtott lepel részlete? Víz László szerint, amit biztosan állíthatunk a torinói lepelről, hogy az egy megkínzott és keresztre feszített ember „felületi” nem festett képmását őrzi. A foltok a felület elszíneződéséből keletkeztek, a lenrostok cellulóz anyagának változásából, melyek „dehidratálódtak” ezáltal enyhén fényvisszaverőek lettek. Víz László: *A torinói halotti lepel*. Budapest, Ecclesia Könyvkiadó, 1984. 53. 82-83. Werner Bulst a lepel vizsgálatait olyan fény-képként összegzi, mely mindmáig rekonstruálatlan fizikai-kémiai folyamatok eredménye, tehát a kép természetes folyamat során, nem emberi kéz által alkotva jött létre. Werner Bulst SJ: *A torinói lepel és a mai tudomány*. Budapest, Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, 1987. 12. 38.

A leplen egész alakot, nem csak arcot ábrázol, a lélek leírása pedig nyilvánvalóvá teszi Arisztotelész hatását, aki szerint a lélek nem más, mint a test formája.²⁸ Usakov alkotása újítást jelentett az ortodox képalkotásban, a nyugati eszmék nyilvánvaló hatását mutatja, mely tükrözi azt a szándékot, hogy a szemlélőben a kép láttán szánalom ébredjen.²⁹ Ismerve motivációjukat, nyilvánvaló Comenius filozófiai, s Usakov teológiai megközelítése.

Számomra az idea analóg a *halo* jelenségek keletkezésével. A fátyol, olvasatomban *cirrus*, a *halo* jelenségek képződésének alapfeltétele. Míg Comenius pont-alakot rajzol, Usakov Krisztust dicsfényben festi meg. Ilyen ragyogása csak fényforrásnak lehet. Mindketten a fátylon, azaz olvasatomban a fátyolfelhőn láttatják a jelenséget, a megfoghatatlan dolog ott válik érzékelhetővé.³⁰ Ha az *Anima Hominis* metszetet egy analóg meteorológiai jelenség szerkezetének mentén értelmezem, Comenius ábrázolása számomra „leleplez” egy képtípust.

A felhő latin *cirrus* elnevezése magyarul lehet fátyol, de tudjuk, hogy ez csak metafora, tehát nem szó szerint értendő, mindössze egy képzettársítás, hasonlat a felhőtípus megnevezésére. A kendő latinul *velum*, jelentése között találjuk a következő szavakat: 'lebeg', 'fátyol', ill. *velo* 'befüggönyöz' – ezek mind tulajdonságai a *cirrus* felhőknek is.

A Comenius metszetén ábrázolt pont-alak a legkisebb rajzi elemből, a pontból van felépítve, tehát részecskejellegű, ahogyan a *cirrus* sem összefüggő fátyol, legfeljebb a számtalan jégkristály összessége kelthetett névadójában hasonló érzetet. Usakov ikonjának esetében egy „nem emberi kéz alkotta” képről beszélünk. Mivel úgy tudjuk, hogy a léleknek nincs a valóságban képe, legfeljebb lenyomatát ábrázolhatjuk, s mert ábrázoljuk, óhatatlanul meg kell különböztetnünk, ahogy Comenius is írja, a látszatot a valóstól.³¹

²⁸ Arisztotelész: *A lélek*. In: *Lélekfilozófiai írások*. Fordította: Steiger Kornél. Budapest, Európa Kiadó, 1988. 412a, 20–21.

²⁹ Leonyid Uszpenskij: *Az ikon teológiája az ortodox egyházban*. Budapest, Kairosz – Paulus Hungarus, 2003. 243.

³⁰ „A legkülönbözőbb elképzelések közös vonása az, hogy a kultikus használatú képet nem esztétikai jelenségként vagy művészi alkotásként értelmezi, hanem egy magasabb rendű valóság manifesztációjaként, voltaképpen egy földöntúli hatalom eszközeként fogja fel. [...] Pontosán ugyanezt teszi a nem kézzel alkotott ikon legendája is. Ez a kép vagy égi csoda által, vagy az ábrázolt testtel való közvetlen kapcsolat révén keletkezett.” Hans Belting: *Kép és kultusz. A kép története a művészet korszaka előtt*. Budapest, Balassi kiadó, 2000. 48, 53.

³¹ Comenius így ír az ember lelkéről: „A lélek a testnek életje, egy az egészben; csak nyersítő (élesztő) a palántákban (földjövésében), egyszersmind érzéken az állatokban és okos az emberben. Ez áll háromban: először az észben (okosságban) avagy értelemben, amelly által megismeri és megérti a jót és a rosszat (gonoszt) vagy az valóságost (igazat) vagy az tettetést. Azután az akaratban, mellyel megválasztja és kívánja avagy megveti és utálja az megismért dolgot. Harmadszor az elmében, mellyel indul (tusakodik) az elválasztott jó után, avagy távoztatja az megvetett gonoszt. Innét ered a reménség és a félelem a kívánságban és megutálásban (elirtózásban). Innét vagyon a szeretet is és az öröm az haszonvételben de az harag és fájdalom a szenvedésben. A dolognak igaz megismerése: tudomány, a hamis: tévölgés, vélekedés és gyanakodás.” Johannes Amos Comenius: *A Látható Világ* (1658). Budapest, Magyar Helikon, 1959, 125–126.

Usakov a következőképpen magyarázza a „nem emberi kéz alkotta” fogalmát: „Ha pedig maga az Úr mutat nekünk példát, akkor mi miért ne festhetnénk?”³² Példáról, a festett kép előzményéről beszél, amit az Úr mutat számára, így nemcsak az ábrázolás, hanem az ábrázolás tárgya is „természetfölötti” eredetű lehet. Alkotásán Krisztus feje körül *nimbus* látható, ami latinul felhőt, fénykoszorút is jelent. Az Úr megnyilatkozásának hordozója a felhő, ami fátyolfelhő, azaz *cirrus* is lehet.

A Megváltó emberi beavatkozás nélküli ábrázolásának képtípusa légköroptikai ihletettséggű is lehet, azaz nem ember s nem kézzel alkotta azt meg, mindössze észlelve az „igazságot” arról képet alkotott. Az *akheiropoiéton* jelentése a görögkeleti teológiában a 'nem emberi kéz alkotta' (latinul: *non manufactum*, oroszul: *nye-ruko-tvoenij*), ellentéte a *kheiropoiéton*, az emberi kéz alkotta tárgynak, ami a bálvány megfelelője. A Veronika latin-görög eredetű név, a latin *vera*, 'igaz', valamint a görög ikon (εἰκών), 'kép', szavakból áll. Jelentése: 'igaz képmás'. A korai keresztény hagyomány szerint Veronika adott kendőt Krisztusnak a kereszttúton, hogy azzal letörölje magáról az izzadságot és a vért. A hagyomány szerint szól így a történet, azaz apokrif, a Bibliában mindez nem szerepel.³³ Veronika története az igaz kép története: a kendő őrzi Krisztus arcának lenyomatát. Veronika nem képalkotó szándékkal adta a kendőt, a hagyomány szerint Krisztus törölte kendőbe arcát, tehát mondhatnánk azt is, hogy emberi kéz alkotta képről van szó. De azért nem beszélhetünk erről, mert Krisztus személyében két természet egyesül (*unio hypostatica*). Színeváltozásakor arca ragyogott, mint a Nap, ruhája pedig olyan fehér lett, hogy vakított, mint a fény, mennybemenetekor *felemelték, és felhő fogá el őt* a tanítványok szemei előtt /ApCsel 1,9/. A hagyomány által létrejött képtípus jelöli a Megváltó helyét és egyben szerepét: Krisztus Nap, azaz élet (a *cirrusok* csapadékos időjárást, táplálékot jeleznek). Veronika kendőjének története mintegy elővetíthette a következményeket, mely szerint Krisztus arca a leplen, színeváltozását és mennybemenetelét követően a Nap „lenyomataként” a felhőn keresendő.³⁴ A „nem emberi kéz alkotta” kép keletkezése a csodának³⁵

³² Leonyid Uszpenskij: *Az ikon teológiája az ortodox egyházban*. Budapest, Kairosz - Paulus Hungarus, 2003. 233.

³³ Veronika kendőjének története először a 4. vagy 5. századból származó *Nikodemosz Evangéliumának* vagy *Pilátus Cselekedeteinek* nevezett apokrif irat *Cura Sanitatis Tiberii* című részében jelenik meg. Ez a dokumentum Veronikát a Máté evangéliumának kilencedik részében említett vérfolyásos asszonnyal azonosítja. A vérfolyásos asszony története már korábban, 325 körül felbukkan Caesareai Euszebiosz egyháztörténetében (*Historia ecclesiastica*). A két asszony közötti azonosságot egyértelműen megerősíti a 680 körüli *A Megváltó Bosszúja* című irat. Iannone, John: *The Veil of Veronica: Fact or Fiction?* 2009. <http://www.shroud.com/pdfs/iannone2.pdf>

³⁴ „Mindjárt pedig ama napok nyomorúságai után a nap elsötétedik, és a hold nem fénylik, és a csillagok az égről lehullanak, és az egeknek erősségei megrendülnek. És akkor feltetszik az ember Fiának jele az égen. És akkor sír a föld minden nemzetsége, és meglátják az embernek Fiát eljöni az ég felhőiben nagy hatalommal és dicsőséggel.” /Mt 24,29-31/

³⁵ „Csodálkozás - csoda nyomán támad. Csodáról rendszerint akkor esik szó, amikor a "természetes"-ként tapasztalt váratlanul és megmagyarázhatatlan módon kibillen és valamiképpen a visszajáról mutatkozik meg megtapasztalója számára. Ezek az alkalmi csodák, mint minden egyéb, egyetlen csodán alapulnak: a világ létén.”

Tillmann József: *A test denaturálása*. <http://www.c3.hu/~tillmann/konyvek/tavkertek/test.html>

köszönhető, a *halo* jelenségek természetüknél fogva alkalmasak Krisztus átváltozásának megjelenítésére. A megváltó „nem emberi kéz alkotta” képmásának ünnepén az egyház az emberré vált Isten első ikonját tiszteli: *Mi pedig látjuk, tapintjuk és ábrázoljuk a lényege szerint ábrázolhatatlant* - hangzik az ünnep istentiszteletén.³⁶ Ezért használhatta Comenius ezt a képtípust az emberi lélek ábrázolására, mert ő is az ábrázolhatatlan ábrázolására törekedett. Közvetítésében a képtípus az objektív valóságot kutatók területén új kontextusba került.

Vera Icon, Keresztelő Szent János kolostortemplom, Arbore, Moldva, 1541

A *Vera Icon* - mint fátylon megjelenő, nem emberi kéz alkotta „Nap-lenyomat”- és a *halo* jelenségek párhuzama számomra a moldvai kolostorok freskóin vált nyilvánvalóvá. Ilyen például a moldvai Arbore faluban található, Keresztelő Szent János tiszteletére szentelt kolostortemplom pronaosz és naosz közötti átjárójának freskója: „Az igazak lelke az Isten kezében van” /Bölcs 3, 1-9./. Az lehet az első benyomásunk, hogy a freskó névtelen mestere nem igazodott kellőképpen az épület szerkezetéhez, hiszen a kompozíció az átjáró homlokzati részéről átcsúszik a boltívre. De ugyanígy lehetséges, hogy tudatosan hagyta figyelmen kívül az architektonikus törést, s ezáltal többletjelentést adott az ábrázolásnak, vagyis épp ezzel hangsúlyozta a kendő légies természetét. A kendő mint fátyolfelhő, a Megváltó arca pedig az élő fény, a Nap „lenyomata”, a *halo* jelenség rajta. Krisztus a kapocs tehát, mivel ő látható és tapintható, anyagi és anyagtalan is egyben: a kendő mindössze látható és tapintható, de anyagi, míg a *halo* jelenségek – bár láthatóak, „tapinthatatlanok” maradnak.

³⁶ Leonyid Uszpenskij: *Az ikon teológiája az ortodox egyházban*. Budapest, Kairoz – Paulus Hungarus, 2003. 23.

V. A HALO JELENSÉGEK ÉS A MOLDVAI KOLOSTORFESTÉSZET ÖSSZEFÜGGÉSEI

A moldvai kolostorok festészeti díszai alkalmasak arra, hogy az általam tárgyalt légköroptikai jelenségeket rajtuk keresztül bemutassam. Nem a falfestmények színvonala, vagy a tudományos kutatás alapossága, hanem saját irányítóm vezérelt konkrét és átvitt értelemben egyaránt Moldvába. Konkrét értelemben személyes érdeklődésemnek köszönhetően jutottam oda. A bizánci gyökerű, ortodox szerzetesi műveltség valós értékeire voltam kíváncsi, mert ahol én felnőttem, ott az ortodox egyház a homogenizáció jegyében fellépő, megalomániás gyarmatosítóként él a magyar közösség tudatában. Átvitt értelemben pedig az, hogy a festmények bizonyos részletei és a légköroptikai jelenségek szerkezete között analógiát látok; ezáltal racionalizálom a hit képeit, illetve fordítva, a légköroptikai jelenségeket transzcendens értelmezésük felől közelítem meg.

A *halo* fátyolfelhőn megjelenő „látvány”. Az általa keltett érzet lehet jelenés, látomás, mivel anyagi dimenziója nincsen. Létezése nem több, mint optikai folyamat, mely az egyén észlelése által csupán a szubjektum számára létezik. A jelenség nincs a felhőn, csupán a felhőben lebegő jégkristályok fényrajzának közvetítésében, észlelésünk által jön létre. Olyan kép tehát, mely nem kézzelfogható.

Az ikon és bálványkép közötti lényegi különbség abban áll, hogy a bálványkép esetében nem az istenség hiteles ábrázolásáról, hanem istenség-kép egyenértékűségről van szó: a kép maga képezi az imádat tárgyát, míg az ikon esetében a kép az imádat tárgya felé közvetítő eszköz. A kanonikus ikonfestészet lényege, hogy a kép a legtisztább viszonyban álljon az ideális mintával, amit jelképez. A képképzők számára ezért lehet kézenfekvő, hogy fényanalógiákkal, illetve fényjelenségekkel ábrázolják az ábrázolhatatlant. Az ábrázolt személy vagy élmény hiányában marad a hasonlat, a képzettársítás, az „olyan mintha”.³⁷

³⁷ „A szimbólum abban különbözik elsősorban a *jeltől*, hogy racionálisan nem meríthető ki. Mert a szimbólum, így kívánja ezt az irracionális világkép, nem konvención, nem megállapodáson alapszik, hanem *lényegében* hord valami közöset az érzékfeletti, melyet ábrázolni hivatott. Tehát több a hasonlatnál is, mert a „mögötte” rejlő értelemnek mindig új és új oldalait tárja fel, mondhatnánk, a szimbólum maga az érzékfeletti látható formában.” Bodonyi József: *Az aranyalap keletkezése és értelmezése a késő-antik művészetben*. Archeológiai Értesítő, 1932. 33. 5-37.

A SZÍNEVÁLTOZÁS DRAMATURGIÁJA

Színeváltozásnak, görögül *metamorphosis*nak (μεταμόρφωσις); latinul *transfiguratió*nak nevezi a keresztény teológia Jézus isteni dicsőségének megmutatkozását, az Evangéliumok által feljegyzett eseményt. A színeváltozás történetét a szinoptikusok, és Péter beszéli el.³⁸ A leírásokat elemezve lássuk, mi és hogyan történt aznap a Tábor hegyen.

A Színeváltozást megelőzően az apostolok Messiásnak, az *élő Isten Fiának* ismerték el az Urat és Krisztus megmondta nekik, hogy *Jeruzsálembé kell mennie, sokat kell szenvednie, meg kell öletnie, de harmadnapon fel kell támadnia* /Mt 16,16–21/.

³⁸»Hat nap múlva Jézus maga mellé vette Pétert, Jakabot és testvérét, Jánost, s fölment külön velük egy magas hegyre. Ott elváltozott előttük, arca ragyogott, mint a nap, ruhája pedig olyan fehér lett, hogy vakított, mint a fény. S íme, megjelent nekik Mózes és Illés, és beszélgettek vele. Péter erre így szólt Jézushoz: „Uram, jó itt nekünk! Ha akarod, csinállok ide három sátrat: egyet neked, egyet Mózesnek, egyet pedig Illésnek.” Amíg beszélt, hirtelen fényes felhő borult rájuk, s a felhőből szózat hallatszott: „Ez az én szeretett Fiam, akiben kedvem telik, őt hallgassátok!” Ennek hallatára a tanítványok arca borultak, s igen megrémültek. Jézus odalépett hozzájuk és megérintette őket: „Keljetek fel, ne féljete!” Amikor tekintetüket fölemelték, nem láttak senkit, csak egyedül Jézust. A hegyről lefelé jövet Jézus rájuk parancsolt: „Ne szóljatok a látomásról senkinek, amíg az Emberfia föl nem támad a halálból!” « /Mt 17, 1-13/

”És lőn e beszédek után mintegy nyolczadnappal, hogy maga mellé vevé Pétert, Jánost és Jakabot, és felméne a hegyre imádkozni. És imádkozása közben az ő orcájának ábrázata elváltozék, és az ő ruhája fehér és fénylő lőn. És ímé két férfiú beszél vala ő vele, kik valának Mózes és Illés; Kik dicsőségben megjelenvén, beszélék vala az ő halálát, melyet Jeruzsálemben fog megteljesíteni. Pétert pedig és a vele lévőket elnyomá az álom; de mikor felébredtek, láták az ő dicsőségét, és ama két férfiút, kik vele állanak vala. És lőn, mikor azok eltávoztak ő tőle, monda Péter Jézusnak: Mester, jó nekünk itt lennünk: csináljunk azért három hajlékot, egyet néked, Mózesnek is egyet, és egyet Illésnek; nem tudván mit mond. És mikor ő ezeket mondá, felhő támada és azokat beárnyékozá; ők pedig megfélemlének, mikor azok bementek a felhőbe. És szózat lőn a felhőből, mondván: Ez amaz én szerelmes Fiam, őt hallgassátok. És mikor a szózat lőn, találtaték Jézus csak maga. Ők pedig hallgatának, és semmit abból, a mit láttak, senkinek el nem mondanak azokban a napokban.” /Lk 9, 28-37/

„És hat nap múlva magához vevé Jézus Pétert és Jakabot és Jánost, és felvivé őket csupán magukban egy magas hegyre. És elváltozék előttük; És a ruhája fényes lőn, igen fehér, mint a hó, mihez hasonlót a ruhafestő e földön nem fehérethet. És megjelenék nekik Mózes Illéssel együtt, és beszélnek vala Jézussal. Péter pedig megszólalván, monda Jézusnak: Mester, jó nekünk itt lenni: csináljunk azért három hajlékot, néked egyet, Mózesnek is egyet, Illésnek is egyet. De nem tudja vala mit beszél, mivelhogy megrémülének. És felhő támada, mely őket befogá, és a felhőből szózat jöve, mondván: Ez az én szerelmes Fiam; őt hallgassátok. És mikor nagyhirtelen körültekintének, senkit sem látának többé maguk körül, egyedül a Jézust. Mikor pedig a hegyről leszállának, megparancsolá nekik, hogy senkinek se beszéljék el, a mit láttak vala, csak a mikor az embernek Fia a halálból feltámad.” /Mk 9,2-9/

„Mert nem mesterkélte meséket követve ismertettük meg veletek a mi Urunk Jézus Krisztus hatalmát és eljövételét; hanem mint a kik szemlélői voltunk az ő nagyságának. Mert a mikor az Atya Istentől azt a tisztességet és dicsőséget nyerte, hogy hozzá a felséges dicsőség ilyen szózata jutott: Ez az én szeretett Fiam, a kiből én gyönyörködöm: Ezt az égből jövő szózatot mi hallottuk, együtt lévén vele a szent hegyen.” /2Pét 1, 16-18/

Krisztus közeledő szenvedésének és halálának a hírére a tanítványok tiltakozással fogadták. Hogy megerősítse őket hitükben, hat nappal azután Jézus maga mellé vette Pétert, Jakabot és testvérét, Jánost és felmentek egy magas hegyre, ott Jézus *arca ragyogott, mint a nap, ruhája pedig olyan fehér lett, hogy vakított, mint a fény*, s megjelent nekik Mózes és Illés. A színeváltozás megértésének szempontjából Mózes és Illés megjelenése különleges fontossággal bír. Mózes és Illés nem csupán az Ószövetség legnagyobb alakjai, nem csak két szent ember, akiknek Isten kinyilatkoztatta magát az Izráelnek adott ősi Ígéret előképeiben. Ők magukat az Ószövetséget testesítik meg: Mózes a Törvényt, Illés a Prófétákat. Krisztus pedig a Törvény és a Próféták beteljesedése /Mt 5,17/. A holtakat és az élőket is képviselik egyúttal, mert Mózes meghalt, Illés pedig még életében a mennybe ragadtatott, hogy újból megjelenjék és bejelentse Isten üdvözítését a Messiásban.

Lukács szerint Jézus *orcájának ábrázata elváltozék, és az ő ruhája fehér és fénylő lőn. És ímé két férfiú beszél vala ő vele, kik valának Mózes és Illés. Márk szerint a ruhája fényes lőn, igen fehér, mint a hó, mihez hasonlót a ruhafestő e földön nem fehéríthet. És megjelenék nekik Mózes Illéssel együtt, és beszélnek vala Jézussal.*

Különleges légköri jelenség, amikor a Nap mindkét oldalán egyszerre látunk melléknapot. Szokták mondani, a hegy vonzza a felhőt, valójában a hegy a felhő képződési helye. A magaslatokon az alacsony hőmérséklet következtében az elpárolgott nedvesség hamar felhőt képez. Ha megfelelően alacsony a földfelszín közelében a levegő hőmérséklete, akkor a kicsapódott vízpára fagyott állapotban hatszögletű jégkristályokat képez. Ilyenkor a *halo* jelenség nem a magasban, a felhőkön, hanem jóval alacsonyabban, közvetlenül a földfelszín közelében alakul ki, ez hegyvidéken gyakran fordul elő. Mivel a magasból a horizont alá is tekinthetünk, összetett *halo* jelenség szemtanúi is lehetünk.

Jézus a tiszta, fehér fény. Két oldalán Illés és Mózes, akik ott vannak, de mégsincsnek ott. Mindez történik a hegyen, a felhőben. A melléknapok csak a felhőképződés kezdeti szakaszában, a *cirrus*okon láthatóak, a fátyolfelhők a hidegfront hírnökei. Mihelyt felhő támad – bár Péter feltett szándéka sátrat építeni (eső lesz?) Illésnek és Mózesnek – *nagyhirtelen tekintenek körül*, a felhő befogadja a prófétákat. Lukács írja, *felhő támad és azokat beárnyékozta*, azaz eltűnnek. A melléknapok az esőfelhőkön már nem látszanak. Lukács leírásából nem derül ki, mikor alszik el Péter és a többiek, de amikor felébrednek, jelenést látnak.

Tehát a leírások először a jelenést említik, amelynek szerkezete meglátásom szerint a jelenség is lehet: a *cirrus*okon képződő 22°-os ív, benne Jézus, illetve két oldalán a pátriárkák a melléknapok. Ezt a hasonlóságot a képalkotók is alapul vehették a színeváltozás ábrázolásakor. A Bibliában a felhő mindig Isten jelenlétét jelzi, Őt takarja el (II Móz 14,19; II Móz 20, 21; V Móz 33,26; Zsolt 68, 35; Mt 26, 64 stb.). Ezért a képalkotók a Színeváltozás és a *halo* jelenség között olyan párhuzamra találhattak, mely szerkezeténél és illékonyágánál fogva alkalmasnak bizonyult az apostolok Tábor hegyi élményeinek bemutatására.

A racionális tudás az észlelt, tapasztalt, tanulmányozott dolgok szintjén vezet el a felismeréshez, élményeink azonosításához, az intuitív tudás pedig a sejtés, megézés vagy sugallat szintjén, gyakran a megvilágosodás, az irracionális által közvetíti a megismerést. Míg a jelenés a hit, a megvilágosodás, az intuíció szintjén működik, addig a jelenség a tapasztalati, racionális szinten észlelhető. A különbségek és az összefüggések egyaránt fontosak. Ha Jézus az apostolok szeme láttára átlényegül fényre, majd visszaváltozik emberré, akkor jelenésről kell beszélnünk. A jelenés viszont párhuzamba állítható egy légtörpítikai jelenséggel. Ezáltal a jelenség alkalmassá válik a jelenés ábrázolására. Ábrázolása lesz a jelenésnek, nem pedig annak fizikai magyarázata.

Meddő próbálkozás az egyik szinten működő megismerést a másik szinten működővel magyarázni. Mivel egyik tudás sem lelhető fel makulátlan formában, a valóság megismerése feltételezi a szintek közötti átjárás lehetőségét. Ezt igazolhatja az is, hogy bár a képtípust megfeleltethetjük a jelenség szerkezetével, de a hallott szavak tekintetében - ki szól a felhőből? - már nem kapunk magyarázatot a megismerésnek ezen a szintjén. A tanítványok Jézusnak Illéssel és Mózeszel folytatott párbeszédét hallják, és még egy égből jövő szózatot: ugyanez a rejtélyes „hallomás” jellemzi közel ezer évvel később Hildegárd látomásait, ott is hang kíséri a jelenést, ő is egyszerre lát, hall és tud, majd még ezer évvel később a lourdesi és fatimai csodát is hang kíséri.

Kérdés marad továbbá az is, miért kell a tanítványoknak titokban tartaniuk a jelenést Jézus feltámadásáig. Feltehetően azért, mert a feltámadásban nyer értelmet az átlényegülés. Az apostolok a Színeváltozásban Isten országának a dicsőségét látták, mindezt a keresztre feszítés előtt, azért, hogy a feltámadásban megérthessék és hirdethessék, ki is az, aki értük szenvedett és mi az, amit Isten készített azok számára, akik szeretik őt. Az *Apostolok Cselekedeteiben* olvashatjuk: „János ugyan vízzel keresztelt, ti azonban Szent Lélekkel fogtok megkereszteltetni nem sok nap múlva” /ApCsel 1,5./. A mennybemenetel ünnepe (áldozócsütörtök, *Ascensio Domini*) húsvét után a 40. nap. Ekkor ül Jézus Krisztus az Atya jobbára. Az áldozócsütörtök liturgikus színe a fehér. János ugyan vízzel keresztelt, de a mennybemenetel után a víz is átlényegül: Jézus Krisztus a Szentlélekkel az égből keresztel /ApCsel 2,33/, „keresztvize” éteri.

Voronej, Színeváltozás a Szent Györgynek szentelt kolostortemplom naoszában.

Popăuți (Botoșani), Krisztus Mennybemenetele - az egykori fejedelmi rezidencia Szent Miklósnak szentelt temploma. A naosz északi szentélye. Óegyházi szláv felirat: „Krisztus Mennybemenetele”

A MENNYEI LÉTRA

A Feltámadás tiszteletére szentelt sucevița-i kolostortemplom Ioan Zugravul és testvére Sofronie által 1596 körül készített külső falfestményei az időjárási viszontagságok ellenére a mai napig jó állapotban láthatóak.³⁹

Az északi falfelület *Mennyei Létrája* Klimakosz Szent János⁴⁰ *A Paradicsom létrája* című művének illusztrálása, mely a szerzetesi élet harminc lépcsőfokát írja le. Kétszeres kapcsolódási pontom van ehhez a képhez. Az egyik, a *halo* analógia, a másik személyes vonatkozású. Néhány nappal halála előtt Zalán Édesanyámnak mesélte álmát, melyben az égből lejött két angyal és fölhívta őt játszani a mennybe. Halála után tépelődve az egybeesésen, mivel a valósághoz hozzátartozott ez a részlet is - összefüggést kerestünk és találtunk a történetekkel. Óvodás rajzait nézegetve az utolsó ragadta meg a figyelmemet: baloldalt folyó, mely lent a lap szélével, fönt az

Mennyei létra – Sucevița

³⁹ Cojocariu, Marina: *Sucevița Monastery*. București, Editura Tipo Dec '95, 2009.

⁴⁰ Klimakosz Símai Szent János 579 és 649 körül élt. 16 évesen vonult be a Símai hegyi kolostorba. Mivel gazdag családba született, kolostorba vonulása előtt széleskörű műveltséget szerzett a kor tudományában. Nevét *Az Isteni Fölemelkedés Létrája* című könyvéről kapta, melyet élete alkonyán a Símai kolostor házfőnökeként írt. Klimakosz vagy Símai Szent János napja március 30.

éggel határos. A rajz átlója a jobb alsó sarokból induló, bal felső sarokig vezető, égiszerű út - melyen elindul felfelé egy ember. A víz az út végén az éggel találkozik. Zalán rajza a sucevița-i Mennyei létra láttán jutott újra eszembe.

Égi víz, Zalán rajza, 1994.

A falfestmény a jó és a gonosz harcát mutatja be, az ember abbéli igyekezetét, hogy a tökéletesség útját végigjárva visszanyerje a bűnbeeséskor elveszített istenképűségét. A létra a világ vallásaiban mindig fontos jelkép volt, de a kereszténységben kiemelt szerepe van, mely az Isten Fiának megtestesülésével és az ember Vele való egyesülésével kapcsolatos. Összeköti a földet az éggel, ezáltal jelképezi Jézus isteni és emberi természetét. A 32 létrafok a Krisztusi kort jelképezi (Klimakosz Szent János főt említett könyvének 30 fejezete van, utalva Jézus megkeresztelkedése előtti „rejtett életére”). Így Jézus „kitölti” a föld és ég közötti távolságot és ezáltal lehetővé teszi a teremtett és a nem-teremtett világok közeledését.⁴¹

A jelenet négyzetét a létra osztja két részre, mely a jobb alsó sarokból, a bal felső sarokba, a földtől az érig vezet. A létra tetején az Emberfia - fényforrás - kihajol a megnyíló égbolttól /Jel 6,14/, hogy segítséget nyújtson a Hozzá közeledőknek.

Az égboltot nyitó angyalok jobb és bal csoportja mint melléknepok jelennek meg Krisztus, a Nap két oldalán. A nyílás a 22°-os ív lehet. Jóllehet, első látásra két egymás fölött elhelyezett félkört látunk, jobban szemügyre véve felismerhetjük, hogy a felső körívbe szerkesztett konkáv ívnégyzetek közül a középső alkotja az alsó kör felső ívét (szerkezetének értelmezéséhez lásd a következő fejezetet). A felső félkörben egymásra helyezett testek közül a legfelsőt a zöld - mely lehet az érintő ív, alatta a bíbor, alatta a sárga és legalul a kék árnyalatai adják. Az alsó félkörben a színrétegek épp fordítva vannak elhelyezve: az alap zöld, azon a bíbor négyzet, benne a sárga Jézus, fölötte a kék árnyalataiból a lelkek vannak megjelenítve. A *halo* jelenségek szerkezete akkor a leginkább hasonló ehhez az ábrázoláshoz, amikor a Nap a horizonton ragyog.

A cél a Krisztushoz való közeledés, a létrán levő szerzetesek nem is néznek a lépcsőfokokra, tekintetüket Jézusra szegezik. A létrától jobbra a szerzetesek kapaszkodását hat sor angyal kíséri figyelemmel, akik a létra fokaival párhuzamosan lebegnek; imádkoznak a szerzetesekért, néhol még a kezüket is fogják. A festményt a megfelelő helyeken feliratok egészítik ki, melyek a szerzetesekre leselkedő bűnöket (kapzsiság, harag, irigység stb.) és démonokat nevezik meg. A létra baloldalán a megtévedt szerzeteseket és az őket mélybe rántó démonokat látjuk. Néhány szerzetes még kapaszkodik kézzel-lábbal a létrába, mások már a démonok prédájává lettek és zuhannak alá a mélybe, megint másokat már el is nyeltek a mélység szörnyetegei. A jelenet azt mutatja, hogy a gonosz szörnyeteg nem csak az utolsó ítélet napján jelenik meg, hanem az emberi élet alatt folyamatosan leselkedik ránk.

A sucevița-i *Mennyei létra* különlegessége, hogy az utolsó három fok között különösen nagy, szinte átléphetetlen a távolság, s mivel ennek a részletnek jól

⁴¹ *Jákob lajtorjája*: a földtől az érig érő létra, melyet *Jákob* látott bételi álmában /I Móz 28,11-17/. Krisztus mennybemenetelének előképe. Áttételesen a bábéli toronyra is utal, annak mintegy pozitív ellenpontja, mely azt fejezi ki, hogy az ember akkor jut el Istenhez, ha Isten létrát készít számára. Az ábrázolásokon az alvó *Jákob* mellett angyalok járnak föl és alá az érig érő létrán.

meghatározott dramaturgiája van, a festők ide egy bukott szerzetest festettek fejjel lefelé. Klimakosz Szent János írásából megtudhatjuk, melyik ez a döntő lépcsőfok, melyet oly nehéz meglépni: az isteni szeretetét, mely nélkül az aszkézis Istentől idegen önsanyargatás csupán.⁴²

Mennyei létra – részlet, Sucevița

⁴² Ioan Gâncă: *Suiți-vă, fraților, Suiți-vă!* http://www.nistea.com/scararu_ro.htm

A KÖR NÉGYSZÖGESÍTÉSE

Már a színeváltozás képi megjelenítésénél láthatjuk Krisztus mögött a negyedelt és befordított körből szerkesztett, egymásra helyezve elforgatott ívnégyszögeket. A *Mennyei Létránál* az ívnégyszögek rajzának még bizarrabb változatát láthattuk, amely nem csupán a *halo* analógiát tette lehetővé, hanem dimenziók közötti nyílásként jelent meg. Hogy ezeket az ábrázolásokat jobban megérthessük, szükségesnek tartom a kör négyszögesítésének rövid ismertetését.

Miként a kör a keresztény jelképtárban a teremtett világ spirituális dimenziójának jelképe, úgy a négyszög a földi dimenziót jelenti. Jean Chevalier és Alain Gheerbrant szimbólumszótára szerint a négyszög „a föld jelképe az éggel ellentétben, más szinten pedig: a teremtett univerzum, a föld és ég jelképe ellentétben a nem teremtettel és a teremtővel, vagyis a transzcendens ellenpárja”.⁴³

A rombusz: a középkorban a szegletkő geometriai jelképe, vagyis magát Jézust jelképezi, aki az egyház építményének szegletköve /1Pét 2,6/. Az ikonfestészetben a földi lét négy fő irányát - észak, dél, kelet, nyugat - vagy a Szélrózsá-ikkal, a nyolcágú csillaggal ábrázolják, vagy a négyágú koronával. Ez utóbbi főként a bizánci császárok ábrázolásánál figyelhető meg (jelképeességét alátámasztja az a tény, hogy a bizánci protokollban nem volt használatos az ilyen korona).⁴⁴

Nyolcágú csillag, vagy négyszögre rombusz helyezve a körben: Krisztus a hét első napján támadt fel, amit a liturgiában a nyolcadik napként tisztelnek. A teológiai szakirodalom az emberek feltámadását is a nyolcadik, isteni napra teszi, miután a hetedik napon véget ér a történelem.⁴⁵

Az emberi lét a földi és szellemi síkok között, a jelképes tartalmat hordozó geometriai formák nyelvén a négyszög és a kör között zajlik. A moldvai ikonfestészetben nem is annyira körbe szerkesztett négyszögről, mint a négy vagy esetenként többfelé vágott kör kifordításáról, vagy konkáv oldalú idomokról beszélhetünk. Az építészetben, a templom liturgikus központja fölötti kupola esetében a négyszög - nyolcszög alakú képzése az alapnégyszög körre változtatását szolgálja. A moldvai templomok tervezői jellegzetes módon oldották meg a négyzetes alaprajzi formája és a kör alaprajzú kupola közötti átmenetet: egymás fölött többszörös, egymáshoz képest 45°-al elforgatott csegely átmenettel képezték ki.⁴⁶ Chevalier és Gheerbrant szerint a kör és a négyszög kombinálása a mozgást idézi, a változást, rendek vagy szintek között. „Ezt a kettős formát az emberi psziché spontánul egy dinamikus dialektika szimbólumaként értelmezi, mely megjeleníti azt az égit, mely felé az ember természetéből adódóan törekszik, valamint a földit,

⁴³ Chevalier és Gheerbrant: *Dicționar de Simboluri*, Bukarest, Artemis kiadó, 1994. 3. kötet, 50.

⁴⁴ Gabriel Herea: *Pelerinaj în spațiul sacru bucovinean*. Cluj Napoca, Patmos, 2010. 45.

⁴⁵ Ibid.

⁴⁶ Tompos Erzsébet: *A bizánci és az iszlám építészet* (Az építészet története. Középkor), Budapest, Tankönyvkiadó, 1989. 278.

melyben jelenleg az ember él, s melyben úgy érzékeli magát, mint egy utazót, akit különféle jelek irányítanak”.⁴⁷ A kör négyszögesítésének egyik kulcsa a szegletkő, melynek jelképe a rombusz. Teológiai szempontból a földi és szellemi közötti tér csakis Krisztussal, a szegletkőre való építkezés által lakható be. A hat és nyolcágú csillagok geometriai átmenetet jelentenek a kör és a négyzet között. Ezek közül gyakoribb a nyolcágú csillag, melynek jelentése szorosan összefügg a nyolcadik nappal, az eszkatonnal, az idők végezetének napjával. A jellegzetes építészeti megoldás és a kör négyszögesítésével szerkesztett dicsfény összhangja látható Kovács Gábor suceava-i felvételén.

A Szent Demeter kolostortemplom (Suceava) előcsarnokának kupolája. Sucevița temetőtemplomának kupolatornya.

A VORONET-I UTOLSÓ ÍTÉLET

A voroneţ-i kolostortemplom számomra legérdekesebb freskója a teljes nyugati homlokzatot beborító *Utolsó ítélet* vízióját megjelenítő alkotás. A bukovinai kolostortemplomok festményeire erős hatást gyakorolt a keleti keresztény egyházban a 14. században felvirágzó hészükhiazmus.⁴⁸

⁴⁷ Chevalier - Gheerbrant: *Dicţionar de Simboluri*, Bukarest, Artemis Kiadó, 1994. 1. kötet, 296.

⁴⁸ A görög *hészükia* (ἡσυχία) 'nyugalom', 'csend', 'béke', 'egyedüllét' szóból: a görög-keleti remeték szemlélődésre irányuló misztikus spiritualitásának a 3. századtól megmutatózó különleges formája, melyet Hészükhasztész Jánostól (454–559) eredeztetnek. Az Athoszi hegyen és a Konstantinápolyi kolostorokban volt elterjedve, de a szláv ortodox vallásosságban is sok követőre talált a 12.- 16. század között. A hészükhaszták a tökéletességet az Istennel való szerető egyesülésben a szív állandó imádsága által látták. Elvonultan, mozdulatlan merevséggel köldökükre néztek, hogy ez által részesei legyenek annak a fénynek, melyet az apostolok Krisztus színváltozása alkalmával a Tábor hegyen láttak. Az 1351-es zsinat mellettük nyilatkozott, elismervén igazhitységüket. A szekta a 15. századig fönntartotta magát, tagjait gúnyból köldökszemlélőknek is nevezték. Schütz, Christian: *A keresztény szellemiség lexikona*. Budapest, Szent István Társulat, 1993. 130.

Az Utolsó ítélet a voronez-i kolostortemplom nyugati falán, 1547 körül.

A nyugati reneszánsz emberi szépséget dicsőítő esztétikája nem kaphatott helyet ezeken a falfestményeken: a hészükhiazmus szerint az ember nem külsejében szép, hanem lelkében s így az egyéni szépségnél fontosabbak az alakok és jelenetek által jelképezett eszmék. Az *Utolsó ítélet* témája megjelenik más bukovinai kolostorok falfestményein is, mindig a templom Nyugati oldalán, mivel az ortodox hagyományban a templom ezen oldalánál volt a temető és a temetési szertartásokat is itt végezték. Ez a monumentális alkotás mintegy figyelmeztette a halottat kísérőket a halál közelségére és az utolsó ítélet valóságára.

A voronez-i *Utolsó ítélet* a középkori festményeken gyakran megjelenő képszerkezet szerint épül fel, mely szerint Krisztus trónol a középpontban, jobbán a jó, balján a rossz erőket megszemélyesítő alakokkal. A freskó öt regiszterben jeleníti meg Szíriai Efrém látomását a végső megmérettetésről.

A legfelső szinten maga a Teremtő található középen, két oldalán az égbolt megnyitásával angyalok tekerik fel a földi teret és időt jelképező csillagjegyeket, a Napot és a Holdat, jelezvén, az utolsó ítélet napján megszűnik az emberileg mérhető tér és idő, átlépünk az Isteni téridőtlenségbe.⁴⁹ Az időtekerics vízszintes vonalait az ibolyától a fehérig 7 regiszteres átmenet alkotja. A tekercek közötti központi ábra szerkezete szimmetrikus, a *halo* jelenséggel azonos felépítésű. Érdekes architektonikus részlet, két angyal - melyek megfeleltethetőek a melléknapoknak -

⁴⁹„Az ég eltakarodék, mint mikor a papírtekercest összegöngyölitik” /Jel 6,14/

Részlet az Utolsó ítéletről, Voronez

tárja szét a Teremtő ablakának tábláit.⁵⁰ A Teremtő egy körívben található, mely a 22°-os *halo* ívvel azonos szerkezetű. Ha a Teremtő a fényforrás, még közelebb járunk az analógiához: a körív belső oldala bíbor, a külső ibolya, ugyanez figyelhető meg a Nappal szemben a 22°-os körív esetében is. A kör által lehatárolt terület sötétebb, ibolya, míg a külső tartomány világos, a voroneti-példa esetében bíbor. A Teremtő glóriája aranykör, benne a két egymáshelyezett kifordított ívnégyszet közül az alsó, oldalain fekvő ibolya, a felső, csúcsain álló bíbor. Az arany a fény, az ibolya és a bíbor a spektrum.

A második szinten az úgynevezett *Deészisz*⁵¹ látható: középen szivárványíven ül Jézus dicsőségének fényében, nimbusza körkereszt – ez lehet a 22°-os körív, jobbán Szűz Mária, balján Keresztelő Szent János melléknepoknak feleltethetőek meg, hátuk mögött az ítéletre váró apostolok ülnek. Jézus mögött az angyalok glória koszorúja képezi az érintő ívet, a középső angyal az összekötő ívet. Jézus lábától, a *halo* esetében az alsó tangenciális ív helyéről indul ki az ítélet vörös tűzfolyama, melyben az elveszett lelkek égnek.

⁵⁰ A megjelenés ablakának az a szerepe, hogy az uralkodónak ne kelljen közvetlenül érintkeznie alattvalóival. Szimbolikus jelentése pedig abban rejlik, hogy az uralkodó az ablakban mutatkozva Istenhez hasonlíthatja magát. Engem a megnyíló égbolt *halo* analógiái kapcsán érdekel. Egyiptomi sírokban talált falfestmények tanúsága szerint a mennyszárgba való bepillantást jelképezte, ahonnan a fáraó isteni arca ragyog. A moldvai uralkodók is "Isten kegyelméből" uralkodtak. Az udvar mindennapi életében az ablakot az audienciákkor és a kitüntetések, ajándékok bemutatásakor használták. XVI. Benedek Pápa elődeihez hűen a dolgozószobájának ablakából osztja az Úrangyala áldást (Angelus - katolikus imádságcsokor a megtestesülésről).

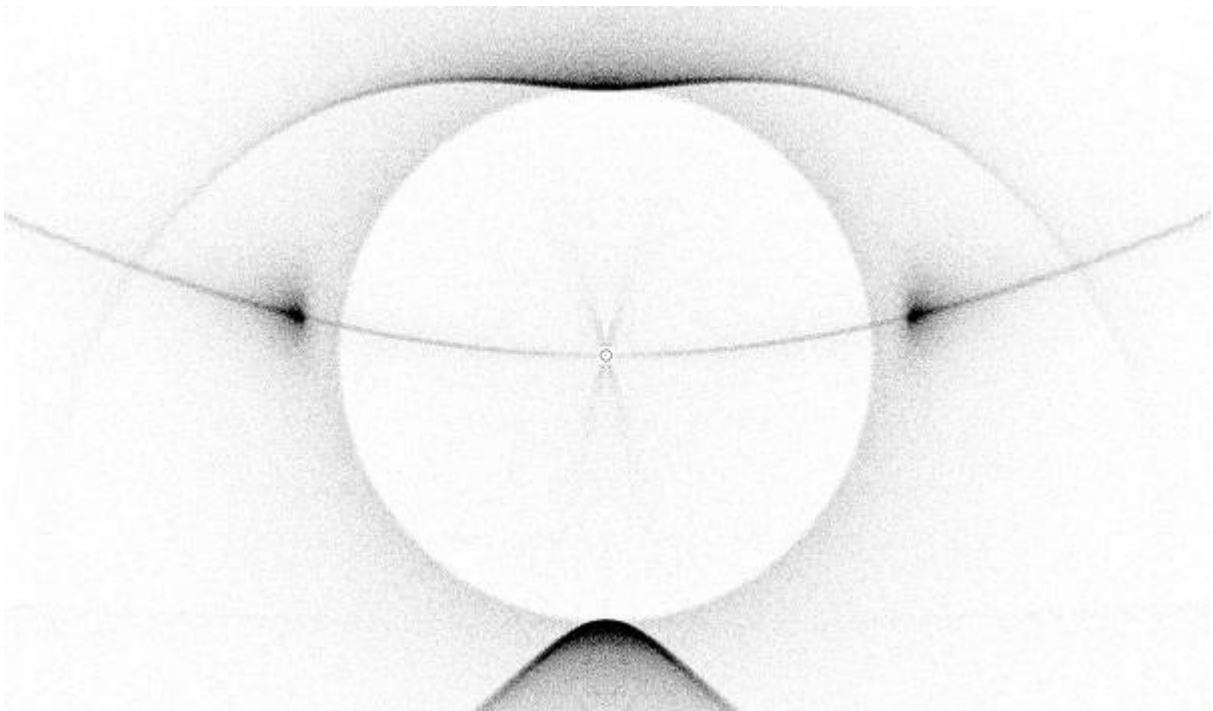
A megjelenés ablaka Kr.e. 1349–1336. Az amarnai relief egy ilyen ablakot ábrázol, mely fölött ureusz kígyókból álló fríz és egy oszlopos terem képe látható. A terem valószínűleg az ablakon át pillanthatta meg a népet, de az egyiptomi ábrázolásokon gyakori, hogy a valóságban egymás mögötti tárgyakat egymás fölé helyezve ábrázolták. Kemp, Barry J.: *The Window of Appearance at el-Amarna*, *Journal of Egyptian Archaeology* 62 (1976), 81-99.

⁵¹ A görög *deészisz* (δεήσις) 'kérő imádság' szóból ered: bizánci háromalakos képtípust jelöl. A trónon ülő, evangéliumot tartó Krisztus jobbán az Istenanya, balján Keresztelő Szent János térdelnek a kérő imádság gesztusával. Nagyobbik változata további közbenjárókkal (arkangyalok, apostolok) bővül. Gyökerei a 6. századba, az Isten előtti közbenjárás teológiájába nyúlnak. A 11. századtól a kis *deészisz* az utolsó ítélet képeken is megjelent. Kirschbaum, Engelbert SJ.: *Lexikon der christlichen Ikonographie*. I. Freiburg, Herder Verlag, 1968 – 1972. 68.

A harmadik szinten az ítélkezésre előkészített trónus aranyban, azaz fényben látható. Rajta egymásra helyezve egy bíbor és egy ibolya drapéria - a spektrum, azon az evangélium - szintén arany, és a Szentlelket jelképező fehér galamb, a fény található. A galamb fölötti aranykeresztet a naposzlop illetve a horizontális ívek alkotják. A trónus két oldalán Ádám és Éva látható - melléknepok, az ítéletre váró emberiséget jelképezendő.

Az Előkészített trónus a moldovița-i Angyali Üdvözet kolostortemplom külső csarnokának keleti falán.

Az Előkészített trónus halo analógiája, a horizont fölötti 30° magasságban levő Nap rajza

A *hétoimaszia*⁵² moldovița-i ábrázolásán nyilvánvalóbb az analógia, ott a trón körbe, a 22°-os ívbe van helyezve, az angyalkoszorú adja az érintő ívet. Éva ruhájának fodrai kigyóra emlékeztetnek. A baloldalon láthatjuk a hívők seregét, akiket Szent Pál vezet, míg jobboldalt Mózes vezeti az ítélszékhez a hitetlen népeket, a szemüket eltakaró zsidókat, törököket, arabokat és örményeket. Az aranytrónus alján, kehelyben Jézus szegei, alatta pedig, az alsó tangenciális ív helyén Isten keze van a mérleggel.

A negyedik szinten középen láthatjuk a Teremtő keze által tartott mérleget, mely a lelkek jó és rossz cselekedeteit méri: a mérleg körül még ebben az utolsó pillanatban is folyik a harc a démonok és az angyalok között minden egyes lélekért. A mérlegtől balra a szentségben meghalt királyok, látnokok, szerzetesek és mártírok láthatóak, míg jobboldalt a tűzfolyó túloldalán az ítéltre készülő Földet láthatjuk. A hegyek között a vadállatok (medve, farkas, hiéna, oroszlán, elefánt, szarvas és sárkány) alakjai közelednek az ítélezés helyéhez. Bár az állatok büntelenek, mégis át kell keljenek a tüzes folyón, hiszen egykor megették a szentek testét, s most hozzák is magukkal szájukban az emberi testrészeket. A hegy gyomrában ábrázolt *Föld asszonya* és az angyalok kürtjelei ébresztik a lelkeket, akik kiszállnak sírjukból és elindulnak a végső megmérettetés helyszínére.

A vízi élővilág is odajárul az ítélszék elé, a *Víz asszonya* egy hajóval a kezében hozza a halakat és más tengeri lényeket a tűzfolyó felé. Ez már az ötödik szinten látható, ahol a tűzfolyó a háromfejű szörnyeteg torkába sodorja az elveszett lelkeket. Ugyanezen az oldalon láthatjuk a hívő és a hitetlen lélek halálát bemutató jelenetet. A hívő halottas ágya fölött egy angyal öröködik, és Dávid király énekel neki lantkísérettel egy zsoltárt, míg az elkárhozott lelket a sötét erők már be is vonták a tűzfolyó, a kárhozat vörösével. A legalsó szint baloldalán a mennyországot látjuk, kapujában Szent Péter épp engedi be az arra érdemesnek ítélt szenteket. A mennyei kertben ül angyalok társaságában a Szűzanya, a keresztyét vivő jobb lator és a pátriárkák, ölükben utódaik üdvözült lelkeivel. A jellegzetes voronez-i kék ezen a ponton eltűnik: a fény, amely mintegy prizmán áthaladva a falfestmény vibráló színeire bomlott szét, most a krisztusi ítélet prizmáján áthaladva a mennyország fehér háttéréből ragyog.

⁵² A görög *etimászia* (ἑτοιμασία) 'előkészület' szóból ered: Krisztusnak, a világ bírójának *Elkészített trónusa* vagy az *Utolsó ítélet Előkészített trónusa* az ókori művészetben már fellelhető üres uralkodói szék motívumának keresztény változata. Az ókori Görögországban Zeust, a korai Buddhista művészetben pedig Buddhát jelképezte. A középkori keresztény művészetben Krisztust vagy az Atyát jelképezte, később a második eljövételt /Jel 22,1-4/. A Keleti egyház művészetében a 11. század óta állandó része az utolsó ítélet képeinek, sőt ennek jelképe is lehet. A motívum egy üres trónusból és számos jelképes tárgyból áll, melyek változóan vannak jelen: nagyméretű székpárna, Krisztus felsőruhája, királyi korona, egy könyv a trónuson, mely vagy az evangélium vagy a hét pecséttel lezárt Élet Könyve. Szinte mindig jelen van a kereszt és a Szentlelket jelző fehér galamb. Későbbi változatokon megtalálhatóak a passió tárgyai is: a lándzsa, a nádszálla fölszúrt szivacs, a kereszt szegei és a töviskoszorú. A trón két oldalán szimmetrikusan elhelyezve vagy angyalok könyörögnek, vagy Ádám és Éva öregkori képmása található, mindketten térdre ereszkedve imádkoznak. Sachs, Hannelore-Badstübner, Helga Ernst-Neumann: *Christliche Ikonographie in Stichworten*. Leipzig, Koehler und Amelang GmbH, 1980. 86.

BIBLIOGRÁFIA

- The Andros – An Online Journal of Orthodox Christian Theology and Philosophy*. URL: <<http://www.theandros.com/glossary.html>> [legutóbbi lehvás: 2010. június 24].
- A Magyar Nyelv Történeti-Etimológiai Szótára*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1984.
- Arisztotelész: *A lélek*. In: *Lélekfilozófiai írások*. Ford. Steiger Kornél. Budapest, Európa Kiadó, 1988.
- Barthes, Roland: *Világoskamra. Jegyzetek a fotográfiáról*. Ford. Ferch Magda. Budapest, Európa Könyvkiadó, 2000.
- Belting, Hans: *A Hiteles Kép. Képviták mint hitviták*. Ford. Hidas Zoltán. Budapest, Atlantisz Könyvkiadó, 2009
- Kép és kultusz. A kép története a művészet korszaka előtt*. Budapest, Balassi kiadó, 2000.
- Bingen, Hildegard von: *Égi harmóniák. Az Isteni erők játéka*. Ford. Kulcsár F. Imre. Budapest, Paulus Hungarus Kairosz Kiadó, 2003.
- Bodonyi József: „Az aranyalap keletkezése és értelmezése a késő-antik művészetben”, in: *Archeológiai Értesítő* 33 (1932). 5-37.
- Bulst SJ, Werner: *A torinói lepel és a mai tudomány*. Budapest, Szent István Társulat, Az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, 1987.
- Chelaru, Adrian-Ştefan: *Scara raiului, Mănăstirea Sucevița*. URL: <<http://www.doxologia.ro/imagine/scara-raiului-sucevita>> [legutóbbi lehvás: 2010. augusztus 8].
- Chevalier, Jean és Gheerbrant, Alain: *Dicționar de simboluri*. București, Artemis, 1994.
- Cojocariu, Marina : *Sucevița Monastery*. București, Tipo Dec '95, 2009.
- Comenius Ámos János: *Orbis Sensualium Pictus* 1658. URL: <<http://books.google.hu/books?id=qn0huNPkiEC&printsec=frontcover&dq=comenius+orbis+pictus#v=onepage&q&f=false>> [legutóbbi lehvás: 2010. május 24].
- Descartes, René: *Discourse on Method, Optics, Geometry and Meteorology* (1637). Ford. Paul J. Olscamp. Indianapolis, Hackett Publishing Company, 2001.

- Farmer, David Hugh: *Dicționar al Sfinților*. Ford. Mihai C. Udma - Elena Burlacu. București, Univers Enciclopedic, 1999.
- Gânscă, Ioan: *Suiți-vă, fraților, Suiți-vă!*
URL: <http://www.nistea.com/scararu_ro.htm> [legutóbbi lehvás: 2010. július 18].
- Goda Zoltán: „Égi fényjáték”, in: *Élet és Tudomány* 48 (2006), 18-25.
- Hegedűs Tibor: „Színpompás égi fények - légköroptika kislexikon”, in: *Természet Világa*. 135. évf. (2004), 14-18.
- Herea, Gabriel: *Pelerinaj în spațiul sacru bucovinean*. Cluj Napoca, Patmos, 2010.
- Jakob, Michael: *Gesprach mit Cioran. Aussichten des Denkens*. München, Wilhelm Fink Verlag, 1994.
- Kellogg, Rhoda: *Analyzing Children's Art*. Palo Alto California, The National Press, 1969.
- Kemp, Barry J.: „The Window of Appearance at el-Amarna”, in: *Journal of Egyptian Archaeology*. 62. évf. (1976), 81-99.
- Kirschbaum, Engelbert SJ.: *Lexikon der christlichen Ikonographie, I*. Freiburg, Herder Verlag, 1968 - 1972.
- Kósa-Kiss Attila: *Rejtőző Sasbérc, Halo -Tünemények*. Nagyvárad, Literátor, 2003.
- Németh - Ritoók - Sarkady - Szilágyi: *Görög Művelődéstörténet*. Budapest, Osiris Kiadó, 2006.
- Pertner, J.M. - Felix M. Exner: *Meteorologische Optik*. Wien und Leipzig, Wilhelm Braumüller, 1922.
- Petrescu, Theodor: *Mănăstirea Dragomirna*. București, Editura Tipo Dec '95, 2009.
- Pettersen, Leif - Mark Baker: *Lonely Planet, Romania*. Victoria, Lonely Planet, 2010.
- Popa, Gheorghe-Cristian: *Scara Sfântului Ioan Sinaitul în iconografia ortodoxă*.
URL: <<http://www.ziarullumina.ro/print.php?articol=35384>>
[legutóbbi lehvás: 2010. július 22].
- Sachs, Hannelore-Badstübner, Helga Ernst-Neumann: *Christliche Ikonographie in Stichworten*. Leipzig, Koehler und Amelang GmbH, 1980.

Schütz, Christian: *A keresztény szellemiség lexikona*. Ford. Búzás József. Budapest, Szent István Társulat, 1993.

Tape, Walter: „When Huygens and Mariotte Agree”, in: *Applied Optics* 47/34 (2008), 85-90.

Tillmann József: *A test denaturálása*.

URL: <<http://www.c3.hu/~tillmann/konyvek/tavkertek/test.html>>
[legutóbbi lehvívás: 2010. szeptember 3].

Tompos Erzsébet: *A bizánci és az iszlám építészet* (Az építészet története. Középkor), Budapest, Tankönyvkiadó, 1989.

Tyndall, John: *Six Lectures on Light, Delivered int he United States in 1872-1873* (1873). Longmans, Green and Co., 1906.

URL: <<http://fliiby.com/file/237640/t6c62hct7u.html>>
[legutóbbi lehvívás: 2010. szeptember 3].

Uspenszkij, Leonyid: *Az ikon teológiája az ortodox egyházban*. Budapest, Kairosz – Paulus Hungarus, 2003.

Víz László: *A torinói halotti lepel*. Budapest, Ecclesia Könyvkiadó, 1984.

Vornhusen, Mark: *Hildegard von Bingen - Were her visions actually halos?*

URL: <http://www.meteoros.de/hilde/schau_2e.htm>
[legutóbbi lehvívás: 2010. augusztus 19].

KÖSZÖNÖM

Anca Oroveanu, Berzy Ágnes, Jovánovics György, Kicsiny Balázs, Kovács Gábor, Kovács Kázmér, Mélyi József, Móra Zoltán, Sipos Eszter, St. Auby Tamás, Széphelyi F. György, Turai Hedvig, Vlad Bedros és Családom segítségét.

CURRICULUM VITÆ

NÉV, SZÜLETÉSI HELY, DÁTUM: KEREZSI NEMERE
Sepsiszentgyörgy, Románia, 1979. július 4.

ÁLLAMPOLGÁRSÁG: Magyar, Román

LAKCÍM: Magyarország, 8646 Balatonfenyves,
Németh László u. 5

LEVELEZÉSI CÍM: Budapest, 1062 Délibáb u. 22/11
Telefon: + 36.30.416 78 38, E-mail:
nkerezsi@gmail.com

TANULMÁNYOK: 2005-2008, DLA, Magyar Képzőművészeti Egyetem
2004, Diploma, Magyar Képzőművészeti Egyetem:
Szobrász, Intermédia és Tanár Szak
1999-2002, Magyar Képzőművészeti Egyetem,
Képgrafika Szak

BESZÉLT NYELVEK: Magyar - anyanyelvi szinten
Román - felső fok
Angol - középfok, ECL
Olasz - alapfok

ÖSZTÖNDÍJAK: 2009, Communitas ösztöndíj
2005-2008, DLA ösztöndíj, MKE
2006, Magyar Ösztöndíj Bizottság,
Államközi ösztöndíj
Krakkó, Lengyelország
2004, Ferencvárosi Önkormányzat ösztöndíja
2003, *Erasmus* ösztöndíj,
Academie Beeldende Kunsten
Maastricht, Hollandia
2001 - 2004, Soros Supplementary Grant

SZAKTERÜLETEK: Szobrászat, Intermédia és Képgrafika
Fényképezés
Video és számítógép-grafika
Népi építészet

JELLENLEGI KUTATÁSI TÉMÁK:	<p>Légekoptikai jelenségek vizsgálata Súlytalanság és lebegés a szobrászatban Bárdfaragás Auditív látás A föld mint médium Fekete-fehér fényképészeti tanulmányok</p>
SZAKMAI GYAKORLAT:	<p>2010, <i>Elements Cuisine</i>, szimpóziium, Galánta, Szlovákia 2010, <i>NIPAF'10 – Nippon International Performance Art Festival</i> (Tokio, Osaka, Ilzuna, Nagano), Japán 2010, Maxim Gorkij: <i>A Nap fia</i>, díszletterv, Tamási Áron Színház, Sepsiszentgyörgy, Románia 2010, <i>Cipő</i>, Gyárfás Jenő képtár, Sepsiszentgyörgy, Románia 2010, <i>A Művészet születésnapja</i>, Lábas ház, Sepsiszentgyörgy, Románia 2009, <i>Kutatási Narratívák2/Research Narratives2</i> mini konferencia, MKE DLA, Budapest 2009, <i>V. Kortárs Keresztény Ikonográfiai Biennále</i>, Kecskemét 2009, <i>Amerigo TOT - párhuzamos konstrukciók</i>, Kortárs Művészeti Múzeum / Ludwig Múzeum Budapest 2009, <i>Benedek Elek</i> alkotótábor, Sepsiszentgyörgy, Románia 2009, <i>Randevú ismeretlennel</i> - megnyitja: Sebők Zoltán, Apropódium Galéria, Budapest 2009, <i>A Nyílt tér vizuális alkotótelep kiállítása</i>, Kis Zsinagóga, Eger 2009, Samuel Beckett: <i>Az utolsó tekercs</i> - Díszletterv, Tamási Áron Színház, Sepsiszentgyörgy, Románia 2009, <i>Borderline</i>, konferencia, Művészetek Háza, Temesvár, Románia 2009, Ödön von Horváth: <i>Mesél a bécsi erdő</i> - díszlet és jelmezterv, Tomcsa Sándor Színház, Székelyudvarhely, Románia 2008, <i>Art of Research - Research Narratives</i>, szimpóziium, Chelsea College of Art and Design, London, Egyesült Királyság 2008, <i>Nyílt Tér</i>, művésztelep, Mezőszemere</p>

2008, *Konkrétum*, Centrális Galéria, Budapest
2008, *A lebegő jégkristályok fényrajzáról*, a Magyar
Köztársaság Kulturális Intézete, Pozsony, Szlovákia
2007, *Pre - Visio*, Labor Galéria, Budapest
2007, Friedrich Dürrenmatt: *A csendestárs*,
díszletterv,
Tamási Áron Színház, Sepsiszentgyörgy, Románia
2007, *Art Stays*, művésztelep, Ptuj, Szlovénia
2007, *ARES - Artist in Residence*, Omagh, Belfast
Észak-Írország
2007, *Páljános József Emléktábla/Napóra*, Bikfalva,
Románia
2007, *HIRTELEN MKE/DLA*, Dorottya Galéria,
Budapest
2005 - óta *Köztes Terek Hordozható Múzeuma*
2006, *Itthon - Otthon* térplasztika, Balatonfenyves,
Magyarország, Zetelaka, Románia
2005, Kiállítás a sepsiszentgyörgyi Tamási Áron
Színház előcsarnokában, Románia
2004, Műemléki parasztház újraépítése a Malom
Alapítvány számára, Borospatak - Gyimes,
Románia
2004, *Pannonia 100*, csoportkiállítás,
Pannonia Galéria, Sopron
2004, *FRISS*, csoportkiállítás az MKE végzős
hallgatóinak válogatott diplomamunkáiból,
KOGArt Galéria, Budapest
2004, Csoportkiállítás az MKE Szobrász szakos
hallgatóinak diplomamunkáiból, Budapest
2004, *MKE/IM/2004/DIPLOMA*, Diploma kiállítás,
Intermédia Tanszék, MKE, Budapest
2004, *Végleges vázlatok*, a Jovánovics Osztály
csoportkiállítása MKE, Parthenon Fríz Terem
2003, Műemléki parasztház újraépítése a Malom
Alapítvány számára, Borospatak - Gyimes,
Románia
2002, Művésztelep, MKE, Budapest
2001, Művésztelep, Delphi, Görögország
2001, Művésztelep, Tihany
2001, Művésztelep, Csongrád

2001, *Időművek*, a Magyar Képzőművészeti Egyetem
Intermédia Szakos diákjainak kiállítása, Néprajzi
Múzeum, Budapest
1999, *Időjárásjelentés*, Kiskunfélegyháza
1998, *AnnArt 9. Open section*, Szent Anna tó,
Románia
1997, *Tavaszi áldozatok*, Országos performansz-
művészeti fesztivál, Sepsiszentgyörgy, Románia
1996 - 1997, Országos performansz művészeti
fesztivál, szervező és résztvevő, Művészeti Líceum,
Sepsiszentgyörgy, Románia
1996, Művésztelep, Pécs
1996, Egyéni kiállítás, Kézdivásárhely, Románia

TOVÁBBI SZAKMAI GYAKORLAT: 2003 - 2004, Elnökségi tag, Hallgatói önkormányzat,
Magyar Képzőművészeti Egyetem
2002, *Inter Youth Camp* - fényképészeti
műhelyvezető, Fertőd
1998 - 2000 Székely népi építészeti felmérések
Zakariás Attila építész vezetésével, Erdély,
Románia
1995 - 1996, régészeti ásatások dr. Botond Bartók
régész vezetésével, Székely Nemzeti Múzeum,
Sepsiszentgyörgy, Románia
1994 - 1997, múzeumi tárgyrestaurálás Kellán Tibor
vezetésével, Székely Nemzeti Múzeum,
Sepsiszentgyörgy, Románia

DÍJAK, KITÜNTETÉSEK: 2008, Junior Prima díj, Budapest
2003, Glatz Oszkár díj, Budapest
2000, 3. díj a köztéri Szent-György
szobor pályázaton, Sepsiszentgyörgy, Románia
1997, 3. díj az Országos Postabélyeg pályázaton,
Tulcea, Románia
1996, 3. díj az Országos Grafikai Olimpiáson,
Jászvásár, Románia